

ПРЕОБРАЖЕНИЕТО

I

Една сутрин Грегор Замза се събуди след неспокойни сънища и откри, че в леглото си е преобразен на огромно насекомо. Лежеше на твърдия си черупчест гръб и като повдигна малко глава, видя кафявия си изпъкнал корем, разделен на дълговидни плътни ивици; одеялото едва се държеше на върха, готово да се смъкне съвсем. Пред очите на Грегор безпомощно мърдаха множество крачка, окаяно тънки в сравнение с едрото тяло.

„Какво ли се е случило с мене?“ — помисли си той. Ала не сънуваше. Стаята му — истинска, само че за човек прекалено малка стая — спокойно се разполагаше между четирите добре познати стени. Над писалищата, където бяха разстлани разопаковани мостри от платове, — Замза бе търговски пътник, висеше картината, която той неотдавна бе изрязал от едно илюстрирано списание и бе сложил в хубава, позлатена рамка. Това бе портрет на дама с кожена шапка и кожена боа около шията; тя седеше изправена и протягаше към зрителя тежък кожен маншон, в който бе пъхнала цялата си ръка до лакътя.

Погледът на Грегор се насочи след това към прозореца и лошото време — чуваше се как по ламарината на прозореца потропват дъждовни капки — го изпълни докрай с униние.

„Ако поспя още малко, може би ще забравя всички тези глупости“ — помисли си той.

Ала намерението му бе съвсем неизпълнимо, защото

Грегор бе навикнал да спи на дясната си страна, а в сегашното си състояние не можеше да заеме това положение. Колкото и силно да се измъгаше надясно, всеки път се люшваше назад и падаше по гръб. Направи навярно стотина опита, като затваряше очи, за да не гледа мърдащите крачка и се отказва едва когато в хълбока си почувствува непозната дотогава лека, тъла болка.

„Ох, господи — рече си той, — каква изнурителна професия съм си избрал! Всеки ден на път. Деловите вълнения са много по-големи, отколкото тук, в самата фирма, а освен това трябва да търпя мъките на пътуването, да се грижа за разписанията на влаковете, да понасям нередовната, лоша храна, както и случайното, винаги нетрайно и лишено от сърдечност общуване с хората. Да върви всичко по дяволите!“

Почувствува лек сърбж около върха на корема си и бавно се изтегли по гръб към предния край на леглото, за да може по-удобно да вдигне глава; откри мястото на сърбежа, осеяно с малки бели точки от непонятен за него произход; понечи да опипа мястото с едното от крачката, но веднага го дръпна, защото при докосването го побиха ледени тръпки.

Плъзна се обратно в старото си положение.

„От това ранно ставане — помисли си той — можеш съвсем да затълееш. А човекът има нужда от сън. Другите търговски пътници си живеят като одалиски. Когато аз например към обяд се завръщам в гостилицата да запиша получените поръчки, тези господа тепърва закусват. А опитам ли аз да сторя същото, шефът незабавно ще ме изхвърли. Кой знае впрочем дали така няма да е по-добре за мене. Ако не се съдържам заради родителите си, отдавна да съм напуснал — ще заста на пред шефа и ще му кажа всичко, което ми е на сърцето. Той ще падне от писалището си! Намирам доста странен маниера му да сяда върху писалището и да говори отвисоко със служителя, който на това отгоре трябва да дойде съвсем близо, защото на това отгоре ва. Е, надеждата още не е напълно загубена; веднъж да събера нужните пари, за да изплатя дълга на родителите си към него — за това ще отидат още пет-шест години, — непременно ще го направя. Тогава ще

ударя голямата печалба. За сега обаче трябва да ставам, защото влакът ми тръгва в пет.

И погледна към будилника, който цъкаше на скрина.

„Боже господи!“ — рече си той.

Беше шест и половина и стрелките спокойно се движеха напред, дори минаваше шест и половина, приближаваше седем без четвърт. Нима будилникът не беше звънил? От леглото се виждаше, че е нагласен правилно на четири часа: сигурно бе звънил. Да, но възможно ли бе Грегор да е спал спокойно при неговото дрънчане, от което мебелите трепереха. Е, чак спокойно не беше спал, затова пък навярно още по-дълбоко. Но какво да прави сега? Следващият влак тръгваше в седем часа; за да го хване, нужно бе да бърза като луд, а мострите още не бяха опаковани, пък и самият той съвсем не се усещаше особено бодър и дееспособен. А дори да хванеше влака, нямаше да го отминат ругатните на шефа, понеже прислужникът от фирмата бе следил на гарата за влака в пет часа и отдавна бе доложил, че Грегор не е заминал. Този прислужник бе креатура на шефа, лишена от гръбнак и мозък. А дали да не кажеше, че е болен? Но това щеше да е крайно неловко и подозрително, защото през петгодишната си служба Грегор нито веднъж не се бе разболявал. Шефът сигурно щеше да доведе лекаря от осигурителната каса, да обсипе родителите с упреци, че синът им е мързеливец и да отхвърли всички възражения, като се позове на лекаря от осигурителната каса, за когото пък изобщо съществуваша на света само напълно здрав, ала нетрудлюбиви хора. А нима в дадения случай нямаше да е съвсем прав? Ако не се смята сънливостта, наистина излишна след продължителния сън, Грегор в същност се чувствуваше напълно добре и дори изпитваше особено силен глад.

Когато премисли набързо всичко това, без да се реши да стане от леглото — будилникът тъкмо би седем без четвърт, — на вратата до главата му предпазливо се почука.

— Грегор! — долетя до него; беше майката. — Седем без четвърт е. Нали щеше да заминаваш?

Този ласкав глас! Когато в отговор чу собствения си глас, Грегор се изплаши; макар това да бе несъмнено предишният му глас, към него сякаш из дълбините се

примесваше някакво непреодолимо, болезнено писукане, от което думите наистина в първия миг прозвучаваха отчетливо, но после отекваха тъй разкривени, че Грегор не знаеше дали слухът му не изневерява. Желаше да отговори изчерпателно и да обясни всичко, но при тези обстоятелства се ограничи да каже:

— Да, да, благодаря, мамо, вече ставам.

Навярно дървената врата пречеше да се долови вън промяната в гласа на Грегор, защото обяснението му успокои майката и тя затътри чехли нанякъде. Но от краткия разговор другите членове на семейството бяха разбрали, че противно на очакването, Грегор още е у дома и скоро на едната странична врата затропа бащата, слабо, ала с юмрук.

— Грегор! Грегор! — подвикна той. — Какво става с тебе?

А след малко го подкани още веднъж с по-дебел глас:

— Грегор! Грегор!

На другата странична врата пък тихо проплака сестрата.

— Грегор! Не ти ли е добре! Имаш ли нужда от нещо?

— Вече съм готов.

Помъчи се да изговаря отделните думи най-старателно и да вмъква дълги паузи помежду им, та да отстрани всичко необичайно в гласа си. Бащата също се върна към закуската си, сестрата обаче шепнеше:

— Грегор, отвори, умолявам те!

Ала на Грегор и през ум не му минаваше да отвори, а благодарни на придобитата от пътуванията привычка дори в къщи предпазливо да заключва нощем всички врати.

Най-напред искаше спокойно и несмущавано да стане, да се облече, преди всичко да закуси и чак тогава да реши какво да прави и по-нататък, защото — това добре забеляза — размишленията в леглото нямаше да го доведат до нищо разумно. Припомни си, че неведнъж в леглото бе усещал някаква слаба болка, предизвикана навярно от неудобното положение, която сегаше, след ставане, се оказваше чиста приумица, и бе любопитен как днешните видения постепенно ще се разпръснат. Ни най-малко не се съмняваше, че промяната в гласа не е нищо друго, а само предвестник на поря-

Дълъна простуда — професионално заболяване на търговските пътници.

Да се махне одеялото бе съвсем просто; наложи се единствено да поиздуе корема си и то се смъкна само. Ала по-нататък стана трудно, най-вече защото той бе извънредно широк. За да се изправи, нужни му бяха ръце и длани; а вместо това имаше само множество крачка, които непрестанно се движеха в безпорядък и той изобщо не можеше да ги овладее. Речеше ли да свие някое от тях, то първо сред другите се изпъваше; а успееше ли най-сетне да изпълни с това краче, каквото желаше, в същото време всички останали, сякаш пуснати на свобода, се размърдваха в крайна и болезнена възбуда.

„Само да не оставам без нужда в леглото“ — рече си Грегор.

Най-напред искаше да измъкне от леглото долната част на тялото си, но тази долна част, която впрочем още не бе видял и не можеше да си я представи добре, се оказа много трудно подвижна; всичко ставаше съвсем бавно; и когато накрая изпадна почти в ярост, с все сили се устреми безогледно напред, установи, че е избрал лошо посоката, защото се удари силно в единия заден крак на леглото и острата болка го предупреди, че тъкмо долната част на тялото му е за момента може би най-чувствителна.

Ето защо се опита най-напред да измъкне горната си половина и внимателно извърна глава към ръба на леглото. Това му се удаде лесно и въпреки широчината ѝ тежестта на туловището, накрая то бавно последва движението на главата. Но когато най-сетне главата му увисна свободно извън леглото, обзе го страх, че ако продължи напред по този начин, накрая ще се строполи на пода и трябваше да се случи направо чудо, та да не си нарани главата. А тъкмо сега за нищо на света не биваше да губи съзнание; по-добре да останеше в леглото.

Но когато след същите усилия облекчено въздъхна и вече заел предишното положение, отново видя крачката си да се борят може би още по-ожесточено едно срещу друго, когато не откри никаква възможност да внесе ред и спокойствие в този производ, той пак си каза, че по никакъв начин не бива да се излежава и

че най-разумното е да жертвува всичко дори при най-слабата надежда да се освободи от леглото. Същевременно обаче не забравяше от време-на време да си напомня, че спокойната, най-спокойната разсъдливост струва много повече от отчаяните решения. В подобни мигове той отпраща колкото може по-средоточен поглед към прозореца, но за жалост успяваше да очерпи твърде малко упование и бодрост от гледката на утринната мъгла, забулила дори отсрещната страна на тясната улица.

„Седем часът е вече — каза си той, когато будилникът отново би, — седем часът, а все още такава гъста мъгла.“

И няколко мига лежа кротко, притаил дъх, сякаш очакваше може би пълната тишина да възстанови истинските и естествени условия.

Но после си рече:

„Преди да удари седем и четвърт, трябва непременно да се измъкна окончателно от леглото. Впрочем и дотогава ще дойде някой от фирмата да попита за мене, защото отварят магазина преди седем.“

И той се захвана да изтласка с клатушкане тялото си от леглото напълно равномерно и в цялата му дължина. Ако по този начин се строполеше на пода, вероятно нямаше да нарани главата си, защото при падането щеше рязко да я извие нагоре. Гърбът изглеждаше достатъчно твърд; навярно нямаше да му стане нищо от удара върху килима. Най-много го безпокоеше мисълта за силния трясък, който щеше да се вдигне и вероятно да причини зад всички врати ако не уплаха, то поне загриженост. Но трябваше да се осмели да го стори.

Когато увисна наполовина извън ръба на леглото — новият способ бе повече игра, отколкото усилен труд, — на Грегор му мина през ум колко просто щеше да е всичко, ако някой му помогнеше. Двама души с яки мишици — помисли за бащата и прислужницата — щяха да са напълно достатъчни; нужно бе само да пъхнат ръце под изпъкналия му гръб, да го извадят от леглото, да се наведат с товар, а после внимателно и търпеливо просто да изкарат той да се преобърне на юда, където крачката навярно вече щяха да придобият някакъв смисъл. Е, независимо че вратите бяха за-

ключени, нима наистина се налагаше да вика за помощ? Въпреки цялата си неволя не можеше да не се усмихне при тази мисъл.

Вече бе стигнал дотам, че при по-силни тласъци трудно запазваше равновесие и много скоро трябваше окончателно да се реши, защото до седем и четвърт оставаха само пет минути, в този миг на входната врата се позвъни.

„Дошъл е някой от фирмата“ — рече си Грегор и почти се вцепени, затова пък крачката му се замаятаха още по-трескаво.

За миг се възцари тишина.

„Не отварят“ — помисли си Грегор, обзет от някаква безумна надежда.

Ала след това, разбира се, както винаги прислужницата тръгна с твърди стъпки към входната врата и отвори. На Грегор бе достатъчно да чуе само първите по-здравителни думи на госта и вече знаеше кой е — самият прокурист. Защо ли Грегор бе осъден да служи във фирма, където и най-малкият пропуск веднага будеше най-голямо подозрение? Нима всички служители без изключение бяха мошеници, нима сред тях нямаше един верен и предан човек, който макар да е отишъл на фирмата само няколко утринни часа, обезумява от угризения на съвестта, но просто не е в състояние да се измъкне от леглото? Наистина ли не беше достатъчно да пратят някой стажант да провери — ако изобщо тези проверки бяха нужни; трябваше ли да идва самият прокурист и с това да показва на всички отнапълно невинното семейство, че разследването на такъв подозрителен случай е по умствените сили само на един прокурист? И не толкова поради истинско решение, а по-скоро поради възбудата, която го обзе при тези мисли, Грегор се заклати с все сили и се изхвърли от леглото. Разнесе се голям шум, ала не и истински трясък. Ударът бе смекчен донякъде от килима, пък и гърбът се оказа по-гъвкав, отколкото предполагаше Грегор, затова звукът бе глух и не тъй необичаен. Само главата си не бе предпазил достатъчно и я бе ударил; той я повъртя, а после от яд и болка я затърка в килима.

— Оттатък нещо падна — рече прокуристът от седната стая вляво.

Грегор се опита да си представи не би ли могло и на прокуриста да му се е случвало подобно нещо, както то днес на него; такава възможност трябваше в съзнателност да се допусне. Обаче като груб отговор на този въпрос прокуристът направи в съседната стая няколко решителни крачки и лачените му ботуши заскърцаха. От стаята вдясно зашепна сестрата, за да предупреди Грегор:

— Грегор, дойде прокуристът.

— Зная — каза Грегор тихо; да повиши глас дотолкова, че да чуе сестрата, не се осмеляваше.

— Грегор — обади се сега бащата от стаята вляво, — дошъл е господин прокуристът да се осведоми защо не си заминал с ранния влак. Не знаем какво да му кажем. Пък и той иска да поговори лично с тебе. Така че, моля те, отвори вратата. Той ще има добрината да те извини за безпорядъка в стаята.

— Добро утро, господин Замза — викна приветливо и прокуристът.

— Не му е добре — заобяснява на прокуриста майката, докато бащата продължаваше да говори до вратата. — Не му е добре, повявайте ми, господин прокурист. Нима иначе Грегор би изпуснал влак! Моето не мисли за нищо друго освен за фирмата. Аз дори малко се сърдя, че вечер никога не излиза; сега престоя цели осем дни в града, но всяка вечер си беше в къщи. Седи си с нас на масата и мълчаливо чете вестник или пък проучва разписанията на влаковете. Единственото развлечение, което си позволява, е резбарството. Ето, да речем, за някакви си две-три вечери изря за малка рамка; ще се учудите колко е хубава; висш вътре в стаята; веднага ще я видите, щом Грегор отвори. Впрочем добре, че дойдохте, господин прокурист; без вас не бихме склонили Грегор да отвори вратата; той е ужасно твърдоглав; но положително не му е добре, въпреки че сутринта отрече.

— Сега идвам — бавно и отмерено рече Грегор, ала не помръдна, за да не изпусне нито дума от разговора.

— И аз не намирам друго обяснение, уважаема госпожо — рече прокуристът, — дано само не е нещо сериозно. От друга страна обаче, съм длъжен да заявя, че ние, търговците, за щастие или за нещастие, както

щете, много често просто сме длъжни в интерес на работата да превъзможваме някое леко неразположение.

— Значи господин прокуристът вече може да влезе при тебе? — запитва нетърпеливо бащата и отново по-тропа на вратата.

— Не — каза Грегор.

В стаята отляво настъпи мъчителна тишина, в стаята отясно сестрата се разхлипа.

Но защо ли сестрата не отиваше при другите? Навярно току-що бе станала от леглото и дори още не бе започнала да се облича. А защо ли плачеше? Нима защото той не ставаше и не пускаше прокуриста в стаята си, а така се излагаше на опасността да загуби мястото си и тогава шефът отново щеше да притисне родителите за стария дълг? Но поне за сега това бяха напразни страхове. Грегор бе още тук и през ум не му минаваше да изостави семейството си. Наистина в момента лежеше на килима и ако те знаеха състоянието му, никой не би настоявал сериозно да пусне прокуриста в стаята. Та не можеше да уволнят Грегор незабавно заради тази малка невежливост, за която по-късно лесно щеше да се намери подходящо оправдание. И Грегор бе убеден, че е много по-разумно да го оставят сега на мира, вместо да го смущават с плачове и увещания. Но другите угнетяваше именно неизвестността и това извиняваше поведението им.

— Господин Замза? — викна накрая прокуристът с повишен глас. — Какво става с вас? Барикадите се в стаята си, отговаряте само с „да“ и „не“, създавате на родителите си големи, ненужни грижи и, споменавам го между другото, се отклонявате от служебните си задължения наистина по възмутителен начин. Говоря тук от името на родителите ви и на шефа и най-настойтелно ви моля за незабавно, недвусмислено обяснение. Чудя ви се, чудя ви се! Мислех ви за спокоен, разумен човек, а сега изведнъж сте решили да се перчите с някакви странни приумици. Наистина тази сутрин шефът ми загатна едно вероятно обяснение за вашето отклонение: то се отнася до повереното ви неотдавна инкасо; а пък аз, вярвайте, почти заложих честта си, че подобно обяснение не може да отговаря на истината. Сега обаче, като виждам тук непонятното ви твърдоглавие, губя всякакво желание да се застъпвам и най-мал-

ко за вас. А положението ви във фирмата съвсем не е толкова стабилно. Първоначално възнамерявах да ви кажа всичко това насаме, но понеже ме принуждавате напразно да си пиляе времето, не виждам защо да не го узнаят и уважаемите ви родители. И така: в последно време успехите ви бяха твърде незадоволителни; наистина сега не е сезон за големи сделки, с това сме съгласни, но сезон, през който да не се сключват никакви сделки, изобщо няма, господин Замза, не бива да има.

— Но, господин прокурист — извика Грегор извън себе си и от вълнение забрави за всичко друго, — ще отворя веднага, незабавно! Леко неразположение и вие не на свят ми попречиха да стана. И сега още съм в леглото. Но вече съм съвсем бодър. Тъкмо ставам. Само минута търпение! Още не ми е тъй добре, както си мислех. Но вече ми преминава. Как само може да сполети човека подобно нещо! До снощи бях съвсем здрав, родителите ми знаят; или по-точно още снощи имах слабо предчувствие. Навярно е личало по лицето ми. Защо ли не се обадох във фирмата! Но нали все си мислим, че ще изкараме болестта на крак. Господин прокурист! Попадайте родителите ми! Всички упречи, които тук ми отправяте, са неоснователни; пък и никой не ми е споменал досега нито дума. Може би вие не сте видели последните поръчки, които изпратих. Впрочем сега ще замина още с влака в осем, няколкуто часа почивка ме укрепиха. Само не си губете времето, господин прокурист; аз самият веднага ще дойда във фирмата, имайте добрината да съобщите това и да предадете на господин шефа моите почитания!

Докато изричаше трескаво всичко и едва ли сам знаеше какво говори, Грегор навярно благодарение на придобитата в леглото сърчност се бе приближил без труд до скрина, и сега, опрян на него, се опитваше да се изправи. Защото действително искаше да отвори вратата, да се покаже и да поговори с прокуриста; жадуваше да узнае какво ще кажат, като го видят другите, които сега тъй настойчиво го викаха. Ако се изпласиха, тогава Грегор вече не носеше отговорност и можеше да бъде спокоен. А приемеха ли всичко невъзмутимо, значи той също нямаше причина да се въълнува и ако побързаше, наистина можеше в осем часа да бъде

на гарата. Отначало няколко пъти се плъзна по гладката повърхност на скрина, ала накрая с последен тласък се изправи в цял ръст; вече не обръщаше внимание на болките в долната част на тялото, колкото и остри да бяха. Сега се отпусна върху облегалото на един стол наблизо и се залови с крачката си за ръбовете му. По този начин отново доби власт над себе си и замлъча, за да чуе отговора на прокуриста.

— Разбрахте ли поне една дума? — попита прокуристът родителите. — Той не се ли подиграва с нас?

— За бога? — възкликна майката през плач. — Може би е тежко болен, а ние го мъчим. Грегел Грегел! — извика тя после.

— Да, мамо? — обади се сестрата от другата страна.

Двете разговаряха през стаята на Грегор.

— Бързо повикай лекар. Грегор е болен. Чу ли го сега как говори?

— Това бе животински глас — рече прокуристът неохотно тихо в сравнение с виковете на майката.

— Ана! Ана! — закрещя бащата пред вестибюла към кухнята и запляска с ръце. — Веднага доведи ключар! И начаса двете момичета претичаха с шумолящи фусти през вестибюла — как ли сестрата бе успяла да се облече тъй бързо? — и с трясък разтвориха входната врата. Не се чу захлопването на вратата; навярно я бяха оставили отворена, както обикновено бива в дом, където се е случило голямо нещастие.

Грегор обаче значително се бе успокоил. Наистина вече не разбираха думите му, макар на него да му се бяха сторили достатъчно ясни, по-ясни отпреди, навярно поради привикването на слуха. Но все пак сега другите вече бяха повярвали, че с него нещо не е в ред и проявяваха готовност да му помогнат. Увереността и упованието, с които бяха дадени първите разпореждания, му действуваша благотворно. Грегор се чувствуваше отново включен в кръга на хората и очакваше от двамата, от лекаря и ключаря — в същност той не ги отделяше рязко един от друг, — велики и удивителни дела. За да стане гласът му колкото може по-ясен за предстоящите решаващи разисквания, той покашля, като все пак се старееше това да стане приглушено, понеже бе възможно и тези звуци вече да не приличат

на човешка кашлица; да прецени това сам не се решаваше. Междувременно в съседната стая бе станало съвсем тихо. Може би родителите седяха с прокуриста на масата и си шушукаха, а може би всички бяха прилепили уши до вратата и слухтяха.

Грегор бавно се запримква със стола към вратата, там го пусна, хвърли се срещу вратата, задържа се прав на нея — възглавничките на крачката му бяха покрити с лепило вещество — и за кратко си отдишана от усилията. Но сетне се зае да превърти с уста ключа в бравата. За жалост май нямаше истински зъби — с какво ли сега да стисне ключа? — но затова пък челюстите му се оказаха все пак много здрави; с тяхна помощ той действително задвижи ключа, без да го е грижа, че несъмнено си причинява вреда, без да от устата му излизаша някаква кафява течност, защото по ключа и закапа на пода.

— Чувате ли — обади се прокуристът от съседната стая, — превърти ключа?

Тези думи силно насърчиха Грегор; ала нужно бе да му подвикнат всички, също бащата и майката би трябвало да закрещат: „Давай, Грегор! По-смело, натисни бравата!“ И като си представяше, че всички натиснати следят напъните му, той с все сили отчаяно захвапача. Залази около бравата според успеха на завъртането; сега стоеше прав само с помощта на устата и съобразно с нуждата ту увисваше на ключа, ту после отново го налягаше с цялата тежест на тялото си. Звънкото шракване на поддалата се най-сетне бравата буквално съживи Грегор. Той пое дълбоко дъх и си рече: „Значи все пак нямаше нужда от ключар...“

Понеже отвори по този начин, пролуката на вратата бе в същност вече доста широка, но самият той още не се виждаше. Трябваше най-напред бавно да заобиколи едно крило на вратата, и то съвсем предпазливо, ако не искаше тъкмо при излизането в дневната да тупне глупаво по гръб. Още бе зает с това трудно движение и нямаше време да следи за друго, когато чу прокуриста високо да възкликва „О!“ — то прозвуча като свистене на вятър, и в същия миг го видя, най-близко до вратата, как затиска с ръка отворената си уста и бавно отстъпва, сякаш погнат от невидима, неот-

клонно действуваша сила. Майката — въпреки присъствието на прокуриста, тя още стоеше с разпуснати за през нощта, разчорлени коси — първо погледна бащата с молитвено склучени ръце, после направи две крачки към Грегор и рухна на пода посред широко разстелите се около нея фусти, като лицето потъна тъй дълбоко в гърдта ѝ, че съвсем се скри. Бащата с враждебно изражение сви юмрук, сякаш искаше да изблъска Грегор назад в стаята му, сетне неуверено се огледа в дневната, закри очи с ръце и заплака тъй, че мощните му гърди се загресоха.

При това положение Грегор не излезе в дневната, а се облегна отвътре върху залостеното крило на вратата, тъй че се виждаше само половината от тялото му и извитата встрани глава, с която попоглеждаше към другите.

Междувременно бе станало много по-светло; на противоположната страна на улицата ясно се открояваше отрез от насрещното безкрайно сиво-черно здание — беше болница — с равномерно и грубо прорязващи фасадата прозорци; дълбоко още валеше, но само на ед-ри, видими самотни капки, сякаш захвърлени поотделно на земята. Съдините от закуската стояха многочислени върху масата, тъй като за бащата закуската бе най-важното ядене през деня, което той поради четенето на различни вестници протакаше с часове. Точно на отсрещната стена бе окачена фотографията на Грегор от времето на военната му служба; тя го показваше като подпоручик, който с ръка на сабята, безгрижно усмихнат, изисква уважение към осанката и униформата си. Вратата към вестибюла бе отворена, а понеже зееше и входната врата, виждаше се площадката пред жилището и началото на водешото надолу стълбище.

— Е — рече Грегор, като отлично съзнаваше, че единствен той е запазил самообладание, — веднага ще се облека, ще опаковам мострите и ще замина. Искате ли, искате ли да замина? Е, господин прокурист, виждате, че не съм твърдоглав и обичам работата; пътуването е изнурително, ала не бих могъл да живея, ако не пътувам. Но къде тръгнахте, господин прокурист? Във фирмата ли отивате? Да? Ще доложите ли за всичко, както си е? Човек може за момент да е неработоспособен, но тъкмо това е подходящият миг да си

припомним предишните успехи и съобразим, че по-късно, когато се отграни пречката, той положително ще работи дважд по-усърдно и съсредоточено. Та вие отлично знаете колко съм задължен на господин шефа. От друга страна, върху мене тежи грижата за родителите ми и сестрата. Затруднен съм, но скоро ще се оправя. Само не отежнявайте още повече положението ми. Застанете във фирмата на моя страна! Знайте, че никой не обича търговския пътник. Мисля, че печели ljudi повод да се замислят повече над това предубеждение. Но вие, господин прокурист, вие имате по-широк поглед за нещата от останалия персонал, дори, съвсем между нас казано, имате по-широк поглед и от господин шефа, който в качеството си на собственик лесно може да бъде заблуден при преценката си в ущърб на този или онзи служител. Вие също тъй много добре знаете, че търговският пътник, който почти през цялата година е извън фирмата, може лесно да стане жертва на сплетни, случайности и неоснователни оплаквания, срещу които да се брани му е съвсем невъзможно, понеже най-често не узнава нищо за тях и едва когато изтощен се завърне от поредното пътуване, изпитва на собствен гръб неблагоприятните им последици, чиято причина вече не е в състояние на прозоре. Господин прокурист, не си отивайте, преди да сте ми казали макар и една дума, от която да разбера, че поне отчасти ми давате право!

Но още при първите думи на Грегор прокуристът се бе извърнал и сега, нацупил устни, поглеждаше над потръпващото си рамо назад към него. През цялото време, докато Грегор говореше, той за миг не остана на едно място, а без да изпуска от очи Грегор, се промъкваше към вратата, ала съвсем бавно, като че съществуаше тайна забрана да се напуща стаята. Той вече бе стигнал до вестибюла и при рязкото движение, с което накрая измъкна крака си от дневната, можеше да се помисли, че току-що си е опарил стъпалото. Във вестибюла обаче той протегна дясната си ръка далеч напред към стълбището, сякаш там го очакваше някакво направо неземно избавление.

Грегор си даде сметка, че в никакъв случай не бива да пуска прокуриста да си иде в такова настроение,

ако не искаше да застраши извънредно много положението си във фирмата. Родителите не съзнаваха всичкото тоз съвсем ясно; през дългите години те си бяха създали убеждението, че Грегор е осигурен в тази фирма за цял живот, пък и сега дотолкова бяха погълнати от сполетелите ги за момента грижи, че им липсваше всякаква прозорливост. Ала Грегор притежаваше тази прозорливост. Прокурисът трябваше да бъде спрян, успокоен, убеден и накрая спечелен; та от това зависеше бъдещето на Грегор и семейството му! Ах, ако беше тук сестрата! Тя бе умна; бе се разплакала още докато Грегор си легеше спокойно на гръб. А прокурисът, този фустопоклонник, сигурно би се повел по нея; тя щеше да затвори входната врата, а във вестибюла с приказки да разсее страха му. Но ето че сестрата я нямаше и Грегор трябваше сам да действа. И без да размисли, че още не познава съвсем сегашните си способности за придвижване, без да размисли също, че е възможно, дори вероятно думите му и този път да са останали неразбрани, той се отдели от крилото на вратата; провери се през отвора; понечи да тръгне към прокуриста, който твърде смешно се бе заловил с две ръце за перилата на стълбищната площадка; но търсейки опора, Грегор с тих вик падна върху многото си крачка. И в същия миг, за пръв път тази сутрин, той усети телесно задоволство; крачката бяха стъпили на твърда почва и той с радост установи, че го слушат напълно, дори се стремяха да го понесат накъдето той пожелае; и Грегор вече вярваше, че скоро ще настъпи окончателното избавление от всички страдания. Ала в мига, когато олюлявайки се от сдържано възмущение, се озова на пода недалеч от майка си, точно насреща ѝ, тя макар да изглеждаше напълно потънала в себе си, изведнъж скочи, протегна широко ръце с разперени пръсти и закрещя:

— Помощ, за бога, помощ!

Тя бе навела глава, сякаш искаше да разгледа Грегор по-добре, ала въпреки желанието си побягна безпометно назад: бе забравила, че зад гърба ѝ стои наредената маса и когато я достигна, сякаш от разсеяност бързо седна отгоре ѝ; изглежда, тя изобщо не забеляваше че от катурнатата голяма кана край нея кафето и пълна струя се излива върху килима.

— Мамо, мамо! — промълви Грегор и вдигна очи към нея.

За миг той съвсем забрави за прокуриста; затова пък при гледката на изтичащото кафе не можа да се стърпи и няколко пъти напразно раззина челюсти. Като видя това, майката наново закрещя, побягна от масата и се хвърли в прегръдките на завтеклия се насреща ѝ баща. Но сега Грегор нямаше време за родителите си; прокурисът бе вече на стълбището; подпрял брадичка на перилата, той отправяше последен поглед назад. Грегор се втурна, за да може със сигурност да го застигне; прокурисът навярно предугадаше, това, защото за прескача по няколко стъпала наведнъж и изчезна. Все пак успя да извика тъй, че цялото стълбище заехтя:

— Пфуй!

За жалост побягването и на прокуриста като че вече напълно обърка държала се досега сравнително спокойна баща, защото вместо сам да се завтече подире му или поне да не пречи на Грегор в гонятбата, той грабна с десницата си бастуна, забравен от прокуриста заедно с шапката и пардесюто на един стол, с лявата си ръка дръпна от масата един голям вестник и като тропаше с крака, заразмахва бастуна и вестника, за да пропъди Грегор в стаята му. Молбите на Грегор не помогнаха, а и нито една от тях не бе разбрана; колкото и смирено той да въртеше глава, бащата само по силно тропаше с крака. Оттатък майката въпреки хладното време бе разтворила широко един прозорец и надвесена, притискаше с длани лицето си далеч навън. Между улицата и стълбището ставаше силно течение, навесите на прозорците се разлетяха, вестниците върху масата зашумоляха, а отделни листове се плъзнаха по пода. Бащата напираше неутолимо, като штъкаше дишане. Ала Грегор още нямаше никакъв опит в задния ход и наистина отстъпваше много бавно. Само ако можеше да се завърти, тутакси щеше да се озове в стаята си, но Грегор се опасяваше да не изкара бащата от търпението с мудното обръщане, а бастунът в бацината ръка настрашаваше всеки миг да се стовари смъртоносно върху гърба или главата му. В последна сметка обаче Грегор все пак нямаше друг избор, защото с ужас откри, че на заден ход не съумява да спази посоката; затова, като непрестанно поглеждаше страхливо към ба-

щата, той започна колкото може по-бързо, в действителност обаче твърде бавно, да се обръща. Може би башата забеляза доброта му, защото не му пречеше, а дори сегиз-тогиз направляваше отдалеч движението му с върха на бастуна. Само да не беше това непоносимо бацино шъткане! От него Грегор съвсем губеше ума и дума. Той вече се бе завъртял почти напълно, ала заслушан в това неспирно шъткане, дори се заблуди и трябваше да се върне малко назад. А когато най-сетне благополучно спря глава пред отвора на вратата, оказа се, че тялото му е прекалено широко и не може да мине свободно. Башата в сегашното си състояние съвсем не се сещаше например да отвори и другото крило на вратата, за да създаде удобен проход за Грегор. Единствената му натрапчива мисъл бе колкото може по-скоро да пропъди Грегор в стаята му. Той никога не би и допуснал обстоятелствата, необходими на Грегор, за да се изправи и може би по този начин да се промъкне през вратата. Напротив, сякаш не съществуваше никаква пречка, той начаса погна Грегор напред, като вдигаше особен шум; звуците, раздаващи се зад Грегор, вече никак не напомняха гласа само на един единствен баща; сега вече наистина нямаше шега и — да става, каквото ще — Грегор се пхна във вратата. Едната страна на тялото му се повдигна, той се просна косо в отвора, единият му хълбок бе съвсем ожуглен, по бялата врата останяха грозни петна; скоро той се заклеши тъй здраво, че сам не би могъл повече да помръдне, крачката от едната страна висяха, треперещи, високо във въздуха, от другата пък бяха притиснати болезнено към пода — тогава башата му нанесе отзад сега вече наистина спасителен як ритник и Грегор, облян в кръв, влетя далеч в стаята си. Вратата бе затръшната с бастуна и най-сетне настъпи тишина.

II

Едва по здрач Грегор се пробуди от тежък, почти неслъстен сън. Сигурно щеше да отвори очи скоро след това и без лекото сепване, защото се чувствуваше доб-

ре оплочинал и отспал, но му се стори, че го разбудиха бегли стъпки и предпазливо заключване на вратата, водеща към вестибюла. По тавана и по горните части на мебелите тук-там падаше идващата от улицата бледа светлина на електрическите лампи, но долу край Грегор беше тъмно. Като движеше още непохватно пипалата си, чисто значение едва сега оцени, той бавно се повлече към вратата, за да види какво е станало там. Лявата му страна изглеждаше изцяло превърната в продълговат, неприятно изпънат белег от рана и той наистина кукаше с двете си редици крачка. Впрочем в хода на сутрешните събития едно от тях бе наранено тежко — го влачеше като мъртво.

Едва при вратата разбра какво в същност го е подмамил нататък: миризмат на нещо за ядене. Защото там бе сложена паничка с подсладено мляко, в което плуваха малки късчета бял хляб. Почти се разсмя от радост, защото бе още по-гладен от сутринта и веднага натопи главата си почти до очи в млякото. Скоро обаче я отдръпна разочарован; не само че яденето го затрудняваше поради пострадалата лява страна — а можеше да яде само ако раззинеше широко челюсти и работеше с цялото си гърло, — ала млякото, което по-рано беше любимото му питие и сигурно затова му го бе донесла сестрата, сега никак не му се услаждаше; да, той почти с отвращение се отдръпна от паничката и залази обротно към средата на стаята.

През долната пролука на вратата Грегор видя, че в дневната е запалена газовата лампа, но докато другият в този час на деня башата обикновено четеше гласно на майката, а понякога и на сестрата следобедния си вестник, сега не се чуваше никакъв звук. Е, може би пък това четене на глас, за което постоянно му разказваше и пишеше сестрата, в последно време изобщо да е преустановено. Но и наоколо беше съвсем тихо, въпреки че в жилището сигурно имаше хора.

„Какъв живот води нашето семейство!“ — каза си Грегор.

И докато се взираше в тъмнината, почувствува се много горд, че е успял да осигури на родителите си и сестрата такъв живот в толкова хубаво жилище. Ами ако сега на цялото това спокойствие, благополучие и до-

волство настъпеше ужасният край? За да не се предава на такива мисли, Грегор реши да се пораздвижи и залязи нагоре-надолу из стаята.

Веднъж в течение на дългата вечер някой открихна леко и пак бързо затвори едната странична врата, а после и другата; навярно изпитваше потребност да влезе, ала не се осмеляваше. Ето защо Грегор застана непосредствено до вратата към дневната, решил да привлече по някакъв начин в стаята колебливия посетител или поне да узнае кой е; ала вратата не се отвори повече и Грегор чака напразно. Сутринта, когато вратите бяха заключени, всички искаха да влязат при него, а сега, след като беше отворил едната, а другите очевидно са били отключени през деня, никой не идваше, пък и ключовете бяха пхнати отвън.

Едва късно през нощта светлината в дневната бе угасена и сега вече се установи, че родителите и сестрата са будували дълго, защото съвсем ясно се долови как тримата излязоха на пръсти. Сега сигурно до сутринта никой повече нямаше да влезе при Грегор; тъй че той разполагаше с достатъчно време необезпокояван да размисли как да устрои по нов начин живота си. Ала високата пуста стая, в която бе принуден да лежи по корем на пода, му вдъхваше страх, макар да не виждаше за това причина, защото живееше в тази стая вече от пет години; и с почти несъзнателно движение той не без лек срам бързо пропъзля под канаето, където веднага се почувствува много добре, макар че гърбът му бе леко притиснат и вече не можеше да вдига глава; съжаляваше само, че тялото му е прекалено широко и не се побира цяло под канаето.

Там остана през цялата нощ, която прекара отчасти в полусън, нарушаван често от чувството на глад, отчасти в грижи и неясни надежди, които все пак водеха до заключението, че сега-засега трябва да се държи спокойно, като с търпение и най-голямо внимание към семейството направи поносими неприятности, които в сегашното си състояние бе принуден да му създава.

И в ранни зори — още беше почти нощ — Грегор получи възможност да изпита твърдостта на едва взетите си решения, защото сестрата, почти напълно облечена, отвори вратата откъм вестибюла и погледна напргнато в стаята. Не го забеляза веднага, но когато

го откри под канаето — боже мой, та все трябваше да е някъде, не можеше да е изхвъркнал! — тя толкова се уплаши, че не успя да се овладее и захлопна вратата. Но сякаш разкаля се за това държане, тя веднага отвори пак и влезе на пръсти като при тежко болен или дори чужд човек. Грегор бе показал глава до самия край на канаето и я наблюдаваше. Щеше ли да забележи, че не е изпил млякото, и то не защото не бе гладен, и щеше ли да донесе друга храна, по-подходяща за него? Ако тя не го стореше по собствен подтик, той предпочиташе да умре от глад, ала не и да я подсети, въпреки че в същност страшно му се искаше да изскочи изпод канаето, да се хвърли в нозете на сестрата и я помоли да му донесе нещо хубаво за ядене. Ала сестрата веднага съзря с учудване още пълна-та паничка, от която бе разплискано наоколо съвсем малко мляко, начаса я вдигна — наистина не с голи ръце, а като си послужи с един парцал — и я изнесе. Грегор беше извънредно любопитен какво ли ще му донесе тя в замаяна и започна да си представя най-различни неща. Ала никогата не би отгатнал какво действително ще стори сестрата в своята доброта. За да узнае вкуса му, тя донесе цял подбор от храни, разхвърляни върху един стар вестник. Имаше увехнали, позагнели зеленчуци; кокали от вечерята, покрити с бял застинал сос; няколко стафиди и бадеми; бучка сирене, за което преди два дни Грегор бе казал, че не може да се яде; намазана с масло, кифла, намазана с масло, и друга, пак до храната същата, вероятно отредена окончателно за Грегор паничка, в която бе наляла вода. И от деликатност, понеже знаеше, че Грегор няма да яде пред нея, тя бързо излезе и дори превъртя ключа, само за да покаже на Грегор, че може да се разполага, както му е удобно. Когато Грегор тръгна към храната, крачката му бяха напълно заздравили, защото не усещаше вече никакви затруднения, учуди се и му дойде на ум как преди повече от месец съвсем леко си бе порязал пръста с ножа и тази рана му причиняваше силни болки до вечерта.

„Нима сега съм станал по-нечувствителен?“ — помисли си той.

И жадно впи челюсти в сиренето, което сред всички други храни изведнъж го бе привлякло най-силно. С просълзени от задоволство очи той бързо погълна едно след друго сиренето, зеленчуците и соса; пресните храни, напротив, не му се усладиха, дори миризмата им не можеше да понася и затова откъсна по-надалеч нещата, които искаше да изяде.

Отдавна беше унищожил всичко и сега лежеше лениво на същото място, когато сестрата, за да му даде знак, че трябва да се отдръпне, бавно превъртя ключа. Това веднага го сепна и макар да бе позадряма, той бързо пропъляз отново под канاپето. Но трябваше да прояви голямо самообладание да лежи под канاپето — дори за краткото време, през което сестрата престоя в стаята, — понеже от обилното ядене коремът му се бе поиздул и той едва дишаше в тясното пространство. Като превъзможваше слабите пристъпи на задушаване, той с поизтъкнени очи наблюдаваше как нищо неподозиращата сестра събира с метлата не само остатъците, но дори и недокоснатата от Грегор храна, сякаш вече не можеше да се използва, после бързо изсина всичко в една кофа, покри я с дървен капак и я изнесе. Още щом тя му обърна гръб, Грегор изпъляз изпод канاپето, протегна се и изду гърди.

По този начин Грегор получаваше сега всеки ден храна — веднъж сутрин, докато родителите и прислужниците още спяха, и втори път след общия обяд, защото тогава родителите също подремваха, а прислужниците излизаше да изпълни някоя поръчка на сестрата. Сигурно родителите също не желаеха Грегор да умре от глад, ала навярно им бе непоносимо да знаят за храненето му повече от това, което чуваха, а може би и сестрата искаше да им спести това макар и малко огорчение, защото те нанстина страдаха предостатъчно. Под какъв предлог бяха отпратили лекаря и ключаря онази първа сутрин Грегор така и не узна — понеже не го разбираха, никой, дори сестрата да беше в стаята му, Грегор трябваше да се задоволи да чува само сегиз-тогиз нейните въздишки и призови към светците. Едва по-късно, когато тя вече поправивка с всичко — за пълно привикване естествено не можеше и дума да става, — Грегор понякога долавяше един или

друг израз, който беше доброжелателен или поне можеше да се изтъкува така.

— Днес му се е усладило — казваше сестрата, когато Грегор бе изпал почти цялата храна.

В противен случай, а това постепенно започна да се повтаря все по-често, тя обикновено изричаше почти същото:

— Пак не е гобутнал нищо.

Наистина Грегор не можеше да узнае никаква извирна непосредствено, но долавяше по нещичко от разговорите в съседните стаи; щом само чуеше гласове, той начаса се втурваше към съответната врата и се приискаше до нея с цялото си тяло. Особено през първите дни нямаше разговор, който, макар и прикрито, да не се отнасяше някак до него. В течение на два дни при всяко сядане на масата се чуваха обсъждания върху това как да се държат сега; но и между яденето се говореше на същата тема, защото сега у дома винаги имаше поне двама членове на семейството — навярно никой не искаше да стои сам в къщи, а пък в никакъв случай не биваше да оставят жилището без надзор. Прочем прислужницата — не беше съвсем ясно какво доколко знаеше тя за случилото се — още първия ден на колене замоли майката незабавно да я освободи и когато след четвърт час дойде да се сбогува, тя благодари през сълзи за уволнението, сякаш то бе най-голямото благодеяние, оказано ѝ тук, и без да изискват от нея, даде страшна клетва, че няма да каже нищо му ни думица.

Сега сестрата трябваше също да готви заедно с майката; във всеки случай това не им създаваше много труд, защото почти не се хранеха. Грегор постоянно чуваше как всички взаимно се подканят да ядат и отпорът винаги гласеше: „Благодаря, сит съм.“ Или нещо подобно.

Навярно и нищо не пишяха. Много често сестрата пишеше бащата не иска ли бира и от сърце изявяваше голяма благодарност сама да отскочи до магазина; и понеже бащата пишеше, за да разсее колебанията му, тя казваше, че може да прати и портнерката, но тогава бащата изричаше най-сетне едно тежко „не“ и повече не говореше това.

Още през първия ден бащата изложи пред майката и

сестрата материалното положение на семейството и изгледите за в бъдеще. Той често ставаше от масата и донасяше по някой документ или търговска книга от малката си каса „Вертахайм“, която бе спасил при банкрута на своята фирма преди пет години. Чуваше се как отключва сложната секретна брава и отново я заключва, след като извади нужното. Тези обяснения на бащата бяха донякъде първото радостно нещо, което Грегор чу от деня на своето затворничество. Бе смятал, че на бащата не е останало нищо от някогашната фирма, поне бащата не бе потвърдил противното, пък и Грегор нанстина никога не го бе питал. Единствената грижа на Грегор тогава бе да хвърли всички сили, та семейството час по-скоро да забрави търговската несполука, изправила всички пред пълна безнадеждност. Ето защо по онова време той бе зарешил с необходимост за жар и скоро дребният търговски помощник бе станал търговски пътник, а той естествено имаше съвсем други възможности за припечелване и неговите успехи в работата под формата на комисионна незабавно се превръщаха в налични пари, които можеше да се сложат на масата у дома пред удивеното и щастливо семейство. Хубави времена бяха тогава и след това те вече никога не се повториха, най-малкото не с такъв блясък, макар по-късно Грегор да печелеше толкова много пари, че бе в състояние да издържа и наистина издържаше цялото семейство. Всички бяха свикнали с това — и семейството, и Грегор; те приемаха парите с благодарност, а той ги даваше на драго сърце, но особена толота вече не се пораждаше. Само сестрата бе останала все тъй близка на Грегор и понеже за разлика от него тя обичаше музиката и умееше да свири трогателно на цигулка, Грегор имаше тайното намерение следващата година да я запише в консерваторията, като нехаещ за големите разходи по следването, които все още доняколку покриве някак. При кратките престои на Грегор в град често в разговорите със сестрата се споменаваха консерваторията, но винаги само като красив блян, чисто осъществяване е немислимо, а и родителите не обичаха да слушат дори тези невинни упоменания; ал Грегор мислеше съвсем определено за това и възнамеряваше по Коледа тържествено да оповести решението си.

Такива мисли, съвсем безполезни при сегашното му състояние, минаваха през главата му, докато той стоеше изправен, долепен до вратата и слухтеше. Понякога от силна умора преставаше изобщо да чува и вяло защото дори лекият шум от това се долавяше в съседната стая и караше всички да замлъкнат.

— Какво ли вършиш пак? — казваше след малко бащата, явно извърнат към вратата, и едва тогава бащата кхснатият разговор постепенно се подновяваше.

Понеже бащата имаше навик често да повтаря бележенията си — отчасти защото самият той отдавна не бе занимавал с тези неща, отчасти защото майката не разбираше всичко от първия път, — сега Грегор с достатъчно подробности узна, че въпреки всички беди е останало от старите времена едно наистина съвсем малко състояние, което междувременно бе понаснало, тъй като не бяха побутвали дори лихвите. Освен това парите, внасяни всеки месец в къщи от Грегор — той издържаше за себе си само по няколко гулдена, — не бяха изразходвани напълно и тъй се бе натрупал малък капитал. Грегор, спотаен зад вратата, усърдно мислеше, зарадван от тази неочаквана предвидливост и същност с тези непохарчени пари той би могъл да погаси още една част от бащиния дълг към шефа и би се приближил много повече до деня, в който щеше да се отърве от тази служба, сега обаче съмнено бе по-добре така, както бе сторил бащата. Все пак тези пари съвсем не бяха достатъчни, за да може семейството да живее от лихвите; шяха да стигат може би за една, най-много за две години, не по-малко. Така че те представляваха просто сума, която в страната не биваше да пипат, а трябваше да сложат страната за черни дни; парите за прехраната на семейството обаче трябваше да се припечелват. Наистина бащата беше здрав, но вече стар човек, който от пет години не бе работил нищо и във всеки случай не биваше да се пресилва; за тези пет години, които бяха били почивка в усиления му и все пак неудачен живот, бе натрупал доста тлъстини и от това бе станал твърде тромав. А нима трябваше да печели пари станал му астматична майка, на която дори една обиколна на жилището струваше усилие и през ден лежеше

в задух на кушетката при отворен прозорец? Трябваше ли да печели пари сестрата, която на своите седемнайсет години беше още дете и не биваше да я лишават от досегашния начин на живот — да се облича гиздаво, да спи до късно, да помага в домакинството, да участва в някои скромни забавления и преди всичко да свири на цигулка? Станеше ли дума за тази необходимост да се печелят пари, Грегор всеки път бързо се отдърпваше от вратата и се хвърляше върху хладното кожено канапе наблизко, защото пламваше целият от срам и мъка.

Често лежеше там по цели нощи, без да мигне, и часове само драхнеше по кожата. Или без да жали усилия, понякога избугваше един стол до прозореца и пропъляваше до рамката, настаняваше се в стола и се облягаше на перваза, очевидно тласкан от спомена за облекчението, изпитвано някога от гледката през прозореца. Защото от ден на ден действително виждаше все по-неясно дори немного отдалечените предмети; отредената болница, която по-рано беше прокинал заради прекалено познатия ѝ вид, сега изобщо вече не можеше да зърне и ако не знаеше с увереност, че живее в тихата, ала напълно градска по изглед Шарлотенштраße би могъл да помисли, че от своя прозорец се вижда някаква пустош, където сивото небе и сивата земя сливат неотличимо. Внимателната сестра трябваше само два пъти да види, че столът стои до прозореца, и всеки път, след като разтребваше стаята, отново избугваше стола точно на същото място, дори от този ден нататък оставяше вътрешното крило на прозореца отворено.

Да можеше Грегор да поприказва поне със сестра и да ѝ благодари за всичко, каквото тя бе принудена да върши за него, би понасял по-леко грижите ѝ, та и обаче страдеше. Наистина сестрата се стараше смекчи мъчителността на положението и колкото повече време минаваше, толкова по-добре естествено ѝ удаваше това, ала постепено и Грегор започна да притъпява зира много по-ясно всичко. Вече самото ѝ появяване беше за него ужасно. Едва влязла, макар иначе да помаваше никой да не надниква в стаята на Грегор, не губеше време да бутне вратата, а се втурваше право към прозореца и трескаво го разтваряше, сякаш

ти се задушаваше, а след това, колкото и студено да бе навън, оставаше за кратко там и дишаше дълбоко. С това тичане и шумене тя изплашваше Грегор два пъти дневно; през цялото време той трепереше под канапето, макар отлично да съзнаваше, че тя сигурно на драго сърце би му спестила това, стига да можеше да стон в една стая с Грегор при затворен прозорец.

Веднъж — бе изминал навярно месец от преображението на Грегор, така че сестрата вече нямаше особена причина да се удивлява от вида му — тя дойде малко по-рано от обикновено и завари Грегор недовољно възпавен като истинско страшилище да гледа през прозореца. Ако тя просто не бе влязла в стаята, за Грегор нямаше да е неочаквано, защото с позата си той ѝ пречеше да отвори веднага прозореца, но тя не само не влезе, ами дори се стъписа, отскочи назад и хлопна вратата; чужд човек можеше направо да си помисли, че Грегор я е причаквал, за да я ухапе. Естествено Грегор веднага се свря под канапето, но трябваше да чака до обяд връщането на сестрата, пък и тя изглеждаше много по-непокойна от всеки друг път. По това той разбра, че видът му все още е за нея непоносим и ще остане непоносим и занапред, че ѝ струва голямо усилие да не побегне дори при вида на малката част от тялото му, подваща се изпод канапето. За да я избави от тази гледка, един ден той пренесе на гръб — за тази работа му бяха необходими четири часа — ления чаршаф до канапето и го натъкми по такъв начин, че да го закрива напълно и сестрата, дори да се наведе, да не може да го види. Ако тя сметнеше този чаршаф за ненужен, би могла да го махне, защото бе напълно ясно, че така Грегор се изолираше окончателно не за свое удоволствие. Но тя остави чаршафа както си беше и когато веднъж Грегор предпазливо го повдигна с глава, за да провери как приема сестрата това нововъведение, дори му се стори, че долавя бърз признателен поглед.

През първите две седмици родителите не можеха да се решат да влязат при него и той често чуваше как те одобряват напълно сегашната работа на сестрата, докато по-рано неведнъж ѝ се бяха гневили, защото им изглеждаше доста загубено момиче. Сега обаче двамата, бащата и майката, често чакаха пред стаята на Грегор, докато сестрата вътре разтребваше, и щом тя из-

лезеше, караха я подробно да им разкаже как изглежда стаята, какво е ял Грегор, как се е държал този път и дали не се забелязва поне слабо подобрене. Впрочем майката сравнително скоро пожела да види Грегор, но бащата и сестрата я възпряха най-напред с разумни доводи, които Грегор твърде внимателно изслуша и напълно одобри. По-късно обаче се наложи да я задържат насила, защото тя се развика:

— Но пуснете ме при Грегор, при моя нещастен син! Не разбирате ли, че трябва да го видя?

При тези думи Грегор си помисли, че все пак навярно ще е хубаво, ако майката идва при него, не всеки ден естествено, ала може би веднъж в седмицата; все пак тя схващаше всичко много по-добре от сестрата, която въпреки цялото си безстрашие беше още дете и най-сетне вероятно само поради детско лекомислие бе поела такава тежка задача.

Желанието на Грегор да види майката скоро се сбъдна. Загрижен за родителите си, Грегор реши денем да не се показва на прозореца, но да лази дълго по няколко квадратни метра под също не можеше; спокойното лежане понасяше трудно дори през нощта, уденето скоро престана да му достига и най-малкото удоволствие, тъй че за да се разсейва, той усвои навика да лази надлъж и шир по стените и тавана. Особено обичаше да виси на тавана — беше нещо съвсем различно от лежането на пода: дишаше по-свободно, а през цялото му преминаваше някакво леко трептене; и в почти блажената разсеяност, която го обземаше горе, случваше се за собствената изненада на Грегор да се откъсне и да тупне на пода. Ала вече естествено той владееше тялото си много по-добре и дори при такова падане отвисоко не се нараняваше. Сега сестрата веднага забеляза, че Грегор си е намерил ново забавление — дори при лазенето той оставяше тук-там следи от лепливото си вещество — и си науми да му предостави колкото може повече място за лазене, като изнесе от стаята мебелите, които му пречеха, преди всичко скрина и писалището. Но тя не беше в състояние да извърши това сама; да повика на помощ бащата не се осмеляваше; прислужницата положително не би й помогнала, защото макар това шестнайсетгодишно момиче да се държеше храбро след напускането на предишната готвач-

ка, бе помолило за разрешението да държи кухнята постоянно заключена и да отваря само при особено повикване; ето защо на сестрата не оставаше нищо друго, освен в отсъствие на бащата да доведе майката, и майката дойде с радостно възбудени възгласи, но пред вратата на Грегоровата стая се умълча. Сестрата естествено най-напред провери дали в стаята всичко е наред; едва тогава пусна майката да влезе. Грегор съвсем набързо бе придърпал чаршафа още по-надолу и го бе надиплил повече — всичко изглеждаше наистина така, сякаш чаршафът съвсем случайно е метнат върху канелето. И този път Грегор реши да не наднича изпод чаршафа; отказа се от възможността да зърне майката още този път и само се радваше, че тя най-сетне все пак е дошла.

— Влез, влез, той не се вижда — каза сестрата и явно водеше майката за ръка.

Грегор чуваше как двете слаби жени избутват тежкия стар скрин от мястото му и как сестрата през цялото време поемаше по-голямата част от работата върху себе си, без да слуша предупрежденията на майката, която се боеше тя да не се пресили. Това трая доста дълго. След като измина може би четвърт час, майката каза, че все пак е по-добре да оставят скрина тук, защото, първо, е много тежък и няма да свършат преди прибирането на бащата, а скринът, преместен по средата на стаята, ще задържи всички пътища на Грегор, и, второ, не е никак сигурно, че Грегор ще е доволен от изнасянето на мебелите. Струвало й се вероятно обратното: на самата нея от гледката на голата стена направо й се свивало сърцето; защо и Грегор да не изпитва това чувство, тъй като все пак от давна е свикнал с мебелите и по тази причина ще се усеща в празната стая отритнат.

— И после няма ли да изглежда — заключи майката съвсем тихо, макар че в същност почти шепнеше, сякаш не желаше Грегор, за когото не знаеше къде точно се намира, да чуе дори тембъра на гласа й, че той не разбира думите, в това бе убедена — няма ли да изглежда сякаш с изнасянето на мебелите показваме, че губим всяка надежда за подобрене и безжалостно го предоставяме сам на себе си? Мисля, най-добре е да се постареем да запазим стаята точно в това състоя-

ние, в което се е намирала по-рано, та когато Грегор отново се върне при нас, да намери всичко непроменено по-лесно да забрави промеждутъка от време.

Когато чу тия думи на майката, Грегор съзна, че липсата на каквото и да е непосредствено човешко обичуване при еднообразния живот вътре в семейството очевидно бе помътило разума му за тези два месеца, иначе не можеше да си обясни, че сериозно е пожелал стаята му да бъде опразнена. Нима действително му се искаше да превърнат топлатата, уютно обзаведена с nasledствени мебели стая в бърлога, където наистина би могъл необезпокояван да лази във всички посоки, но затова пък бързо и окончателно да забрави човешкото си минало? Та и без това той беше на път да го забрави и само отдавна неслушаният майчин глас го бе накарал да се опомни. Нищо не биваше да махат; всичко трябваше да остане на мястото си; благотворното въздействие на мебелите върху неговото състояние му бе необходимо; и ако мебелите му пречеха да лази безсмислено насам-натам, това не беше във вреда, а от голяма полза.

Но за жалост сестрата беше на друго мнение; свикнала — впрочем не без основание — при обсъждане работите на Грегор да се появява пред родителите като особено вешо лице, тя и сега видя в съвета на майката достатъчно основание да настоява за изнасянето не само на скрина и писалището, за които най-напред бе помислила, но изобщо на всички мебели с изключение на необходимото канапе. Това изискване бе породено естествено не само от детско упорство и от самоувереността, придобита тъй неочаквано и трудно през последно време; но сестрата действително беше установила, че Грегор се нуждае от простор за лазене, затова пък, доколкото можеше да се види, изобщо не използваше мебелите. А навярно тук се проявяваше и присъщата на момичетата в нейната възраст мечтателност, която винаги търси случаи да се самоосъществи и сега подтикваше Грете да направи положението на Грегор още по-страховито, та да може сетне тя да се грижи за него с още по-голямо усърдие. Зашто в помещението, където Грегор властвуваше сам над голите стени, навярно никой човек освен Грете не би се осмелил да влезе.

Ето защо тя не позволи майката да я отклони от ре-

шението ѝ; пък и майката, която в тази стая изглеждаше твърде неспокойна и неуверена, скоро млъкна и продължи според силите си да помага на сестрата при изнасянето на скрина. Е, в краен случай Грегор можеше да мине и без скрина, ала писалището трябваше да остане. И щом двете жени излязоха от стаята със скрина, който тласкаха с пышкане, Грегор подаде глава изпод канакето, за да разбере как да се намести внимателно и колкото може по-деликатно. Но за беда първа се върна майката, а през това време в съседната стая Грете бе обгърнала с две ръце скрина и го поклащаше насам-натам естествено, без да го помръдне от мястото му. Майката обаче не бе свикнала с вида на Грегор и ако го зърнеше, можеше да се поболее, затова Грегор уплашено пое на заден ход към другия край на канакето, но все пак не можа да избегне едно леко поклащане на чаршафа отпред. Това бе достатъчно да привлече вниманието на майката. Тя се стъписа, постоя един миг неподвижно и после се върна при Грете.

Макар Грегор непрекъснато да си повтаряше, че не се извършва нищо необикновено, а само се преместват няколко мебели, все пак — скоро трябваше да си го признае — тази шепня на жените, слабите им възгласи и скърцането на мебелите по пода му въздействаха като голяма, подхранвана от всички страни суматоха. Колкото и здраво да притискаше глава и крачка към таялото си, а корема към пода, неизбежно трябваше да си каже, че няма да издържи дълго. Те опразваха стаята му; взимаха му всичко свидно; вече бяха изнесли скрина, в който държеше резбарското трионче и другите инструменти; сега разклащаха вдлъбналото се в пода писалище, на което бе готвил уроците си като студент в търговската академия, като гимназист, дори още като ученик в основното училище — така че той наистина нямаше повече време да вниква в добрите намерения на двете жени, чието съществуване впрочем почти бе забравил, защото от изтощение те работеха вече мълчаливо и се чуваха само тежките им стъпки.

И така, той изскочи — жените тъкмо се бяха облегнали на писалището в съседната стая, за да поотдъхнат, — четири пъти промени посоката на своя бег, защото наистина не знаеше какво да спаси най-напред, после зърна открояващия се върху голата вече стена

портрет на дамата в кожи, бързо полази нагоре и се притисна към стъклото, което го задържа и поддържа картинно на сгорещения му корем. Поне тази не би му отгел. Той извърна глава към вратата на дневната, за да забележи жените, когато се върнат. Те не почиваха дълго и скоро дойдоха; Грете почти носеше майката, обгърнала я с ръка.

— Е, какво ще вземем сега? — каза Грете и се озърна. Тогава погледът ѝ се кръстоса с погледа на Грегора, който висеше на стената. Навярно само поради присъствието на майката Грете запази самообладание, сведе се към нея, за да ѝ попречи да погледне наоколо, и като трепереше, наслуки рече:

— Хайде да се върнем за малко в дневната! Намерението на Грете беше ясно за Грегора — тя искаше да отведе майката на безопасно място и после да го пропъди от стената. Е, добре, нека само опита! Той бе затиснал картината и не я даваше. По-скоро би се хвърлил в лицето на Грете.

Но думите на Грете обезпокоиха още повече майката, тя се отдръпна, съгледа огромното кафяво петно върху изпъстрения с цветчета тапет и преди в същност да промълви в съзнанието ѝ, че пред очите си вижда Грегора, извика с креслив, прегракнал глас:

— Боже господи! Боже господи!

После с разперени ръце, сякаш се отказваше от всичко, се просна на канапето и не мръдна.

— Ех, Грегора! — извика сестрата, като вдигна юмрук и го прониза с поглед.

Това бяха първите думи след преображението му, които сестрата отпращаше пряко към него. После тя изтича за някакви капки, с които да разбуди майката от несънят. Грегора също искаше да помогне — да спаси картината имаше още време, — но бе залепнал здраво за стъклото и трябваше да се откъсне със сила; после и той изтича в съседната стая, сякаш можеше да даде някакъв съвет на сестрата, както в по-ранните времена, но бе принуден да застане бездеен зад нея; докато ровеше сред разни шишенца, тя се обърна и се стресна; едно шише падна на пода и се разби; нарче стъкло нарани Грегора в лицето, обля го някакво разяждащо лекарство; без да се бави повече, Грете грабна толкова

шишенца, колкото бе в състояние да носи, и с тях изтича при майката, а вратата захлопна с крак. Сега Грегора бе отделен от майката, която може би щеше да умре по негова вина, не биваше да отваря вратата, ако не искаше да прогони сестрата, която трябваше да останет при майката; сега не му оставаше нищо друго, освен да чака. И измъчван от самообвинения и грижи, той тръгна да лази. Облази всичко — стени, мебели и тапан, — а накрая, когато цялата стая взе да се върти край него, в отчаянието си падна по средата на голямата маса.

Мина известно време, Грегора легеше без сили, наоколо беше тихо — може би това бе добър знак. В този миг се повърни. Прислужницата естествено се бе заключила в кухнята и затова Грете трябваше да отвори. Бащата се прибираще.

— Какво се е случило? — бяха първите му думи; навярно видът на Грете му бе издал всичко.

— Мама падна в мезаят, но вече е по-добре. Грегора изскокна.

С приглушен глас, понеже очевидно притискаше лицето към бащините гърди, Грете отвърна:

— Очаквах това — рече бащата, — постоянно ви го повтарях, но вие, жените, никога не слушате.

За Грегора беше ясно, че бащата е изгълкувал погрешно оскъдното изявление на Грете и е помислил, че той трябва да се позволи някакво насилие. Затова сега Грегору обясни всичко нямаше нито време, нито възможност. Той се спусна към вратата на своята стая и се притисна към нея, та бащата, идвайки от вестибюла, веднага да види, че Грегора има най-доброжелателно желание незабавно да се прибере в стаята си и не е нужно да го погват назад, а трябва само да отворят вратата и той за миг ще изчезне.

Ала бащата не бе настроен да забелязва подобни тънкости.

— А-а-а! — извика той още при влизането с такъв тон, сякаш едновременно беше гневен и радостен. Грегора отдръпна глава от вратата и я вдигна към бащата. Наистина не си бе представял бащата такъв, какъвто го виждаше сега; впрочем поради лезенето из стаята напоследък Грегора престанал да се интересу-

ва, както по-рано, от събитията в останалата част на жилището и в същност не би трябвало да се учудва на промяната в отношенията. И все пак, и все пак, кога уморено се гущеше в леглото, когато Грегор трягваше на търговско пътуване; който при завръщането му с високо облегал, и дори не бе в състояние да се изправи, та в знак на радост само вдигаше ръце; който при редките семейни-разходки в някой неделен ден или на големите празници в годината, увит в старото си палто и винаги внимателно потропващ с бастуна си, крачеше напред между Грегор и майката, понеже си, начало те вървяха бавно, все пак малко по-бавно от него, а когато искаше да каже нещо, почти винаги се спираше и събираше около себе си своята свита? Сега обаче той стоеше с изправена осанка; облечен бе в стегната синя униформа със златни копчета, каквито носят банквите прислужници; над високата твърда яка се образуваше масивна двойна брадичка; изпод рошавите вежди черните очи гледаха живо и внимателно; обикновено разчорлените бели коси бяха сресани на безупречен прав път и блестяха от помада. Фуражката със златен монограм, вероятно на някоя банка, той хвърли в дъгата през цялата стая върху каналето, после с отменати поли на дългата си либрея, пъхнал ръце в джобовете на панталона, с озлобено лице се отправи към Грегор. Навярно сам не знаеше какво да предприеме; все пак вдигаше нозете си необикновено високо и Грегор се удиви на великанските му подметки. Обаче Грегор не остана на мястото си, защото още от първия ден на новия си живот знаеше, че бащата смята за редно да се отнася към него само с най-голяма строгост. За това побягна пред бащата, спираше се заедно с него, после пак хукваше, шом бащата само помръднеше. Така те напразно няколко кръга из стаята, без да се случат нищо съществено, а поради бавното темпо всичките дори не приличаха на гонитба. Ето защо за сега Грегор оставаше на пода, а и се опасяваше, че ако залази по стените или тавана, бащата може да схване това като злостна подигравка. Все пак Грегор трябваше да си каже, че дори на това бягане не би издържал дълго, защото докато бащата правеше една крачка, той бе

58 84
принуден да извърши множество движения. Усещаше вече лек задух, тъй като и в по-ранни времена не можеше да различа много на белите си дробовете. Залита-бя, държеше очите си полуотворени; в замаяността си изобщо не помисляше за друго спасение освен чрез бягство и почти бе забравил, че има на разположение стени, които наистина тук бяха задръстени от мебели, старателно украсени с множество изрязани зъбци и връхчета — изведнъж близо до него тупна и се затъркаля напред някакъв леко подхвърлен предмет. Беше ябълка; веднага след първата прелетя втора; от уплаха Грегор се закова на мястото си; да продължи своя бяг беше безсмислено, защото бащата бе решил да го бомбардира. Той бе напълнил джобове с от фруктиерата на бюфета и сега, без много да се прицелва, хвърляше ябълка подир ябълка. Тези дребни червени ябълки се търкаляха като наелектризирани по пода и се блъскаха една в друга. Някаква слабо запрятена ябълка докосна гърба на Грегор, но се плъзна, без да го нарани. Ала друга, последвала веднага, буквално се заби в гърба му; Грегор понечи да запъли напред, сякаш с промяната на мястото можеше да премине незапната неизмерна болка; усещаше се обаче като прикован и в пълното си обкръжение се просна на пода. Успя да види само как вратата на стаята му се разтвори с тласък и оттам, изпреварвайки пиращата сестра, се втурна майката по риза, защото сестрата я бе разсъблякла, за да облече дишането на падналата в несвяст; след друга се свличаха на пода развързаните й фусти; като се препъваха в тях, тя се хвърли върху бащата; прегърна го и напълно слята с него — тук вече зрението на Грегор отказваше да му служи, — притисна длани към тила на бащата и го замоли да пощади живота на Грегор.

III

Тежкото нараняване, от което Грегор страда повече от месец — ябълката остана забита в тялото като ви-

дим спомен, защото никой не се решаваше да я извади, — сякаш подсети дори бащата, че въпреки сегашния си жалък и отвратителен облик Грегор е член на семейството, когото не бива да разглеждат като враг, а според повелята на семейния дълг трябва да преглътнат погнусата си и да търпят, само да търпят.

И ако сега поради раната си Грегор навярно завинали бе загубил своята подвижност и за да прекося стаята си, му бяха необходими като на стар инвалид много, много минути — за лазене по стени не можеше и да се мисли, — то за това влошаване на състоянието той получи по своя преценка напълно достатъчна отплата: редовно привечер се отваряше вратата към дневната, след като обикновено той я бе следил зорко един-два часа, така че, обгърнат от тъмнината на стаята си и невидим откъм дневната, можеше да съзерцава цялото семейство, насядало край осветената маса, и да слуша разговорите, донякъде с общо позволение, тоест съвсем не както преди.

Наистина това вече не бяха някогашните оживени беседи, за които Грегор винаги с известен копнеж си бе спомнял в малките хотелски стаи, когато уморен се отпуснеше във влажната постеля. Сега всички приказваха обикновено много тихо. Скоро след вечерта бащата заспиваше в креслото си; майката и сестрата бавно си напомняха да пазят тишина; ниско приведена под лампата, майката шиеше фино бельо за един моден магазин; сестрата, постъпила там като продавачка, учеше вечер стенография и френски, та да може някой ден да достигне до по-добра длъжност. Понякога бащата се пробуждаше и сякаш не знаеше, че е спал, казваше на майката:

— Докога ще шиеш пак тази вечер!

И веднага отново заспиваше, а майката и сестрата си разменяха уморени усмивки.

С особено упорство бащата се противеше да сваля у дома прислужническата си униформа; и докато халатът висеше без полза на закачалката, той дремеше на място си напълно облечен, сякаш постоянно готов за служба, очакващ и тук да чуе гласа на началника. Ето защо въпреки всички грижи на майката и сестрата начало не съвсем новата униформа загуби чистия си вид и Грегор често по цяла вечер гледаше тази покрита

с безброй петна, но блестяща с винаги излъсканите си златни копчета дреха, в която старецът спеше крайно неудобно и все пак спокойно.

Щом часовникът удареше десет, майката опитваше с кротки увещания да разбуди бащата и после да го склони да си легне, понеже сънят в креслото не бе дълбок, а бащата трябваше добре да се наспи, тъй като службата му започваше в шест часа. Но поради упорството, обзело го, откакто бе станал прислужник, той всеки път настояваше да остане още на масата, макар че редовно заспиваше и след това само с големи усилия успяваха да го накарат да замени креслото с леглото. Колкото и да го подканяха с разни малки заплахи майката и сестрата, той по четвърт час клатеше бавно главата със затворени очи и не ставаше. Майката го дърпаше за ръкава и му шепнеше на ухото ласкави думи, сестрата оставяше уроците си, за да помогне на майката, но това не въздействуваше на бащата. Той само още по-дълбоко се отпуснаше в креслото си. Едва когато двете жени го хванеха под мишниците, той отваряше очи, поглеждаше ту майката, ту сестрата и обикновено казваше:

— И това ако е живот! И това ако е отдихът на старите ми години!

Опрян на двете жени, той се изправяше бавно, сякаш бе сам на себе си тежко бреме, оставяше жените да го отведат до вратата, там им махваше с ръка да се върнат и продължаваше сам, докато майката бързо прибираше своя шев, а сестрата перото си, за да се спуснат подир бащата и му бъдат в помощ.

Кой в това преуморено, съсипано от работа семейство би имал време да полага за Грегор повече грижи, отколкото беше безусловно необходимо? Домакинските разходи се ограничаваха все повече и повече; сега вече трябваше да уволнят прислужницата; за най-тежката работа сутрин и вечер идваше една огромна кокалеста домашна помощница с бели, развяващи се около главата коси; всичко останало вършеше майката наред с многото шиене. Наложи се дори да продадат разни семейни накити, които майката и сестрата по-рано бяха носили с върховна радост на забави и празненства; Грегор узна за това вечерта, когато всички обсъждаха получените суми. Ала винаги най-много бяха жалбите,

че не могат да напуснат това жилище, станало твърде голямо при сегашните условия, тъй като нямаша представа как да пренесат Грегора. Ала Грегор много добре разбираше, че пречка за преселването бе не само грижата за него, защото лесно можеше да го превозят в подходящ сандък с отдушници; семейството не се решаваше да смени жилището поради пълната беззащитност и мисълта, че ги е сполетяло нещастие, както не се е случвало на никого измежду техните роднини и познати. Семейството изпълняваше до крайност всичко, което светът изисква от бедните хора: бащата купуваше закуски на дребните чиновници, майката се тревожеше да шие бельо за чужди хора, сестрата сеша зад тезгяха по заповед на клиентите, ала за повече от това силите на семейството не стигаха. И раната върху гърба на Грегора започваше наново да го боли, когато майката и сестрата, вече сложили бащата в леглото, се върнеха в дневната, ала не похващаха работа, а седяха една до друга и опираха глави, когато майката посочеше към стаята на Грегора и сега вече казваше: „Затвори онази врата, Грете!“ и когато Грегор отново оставаше на тъмно, а жените отгатък сливаха сълзите си или със сухи очи гледаха втренчено масата.

Нощите и дните Грегор прекарваше почти без сън. Понякога си казваше, че при следващото отваряне на вратата наново ще вземе в свои ръце семейните дела, точно както по-рано; в мислите му след толкова време отново започнаха да се мяркат шефът и прокуристът, търговските помощници и стажантите, несхватливият прислужник в магазина, двама-трима приятели от други фирми, камериерката в един провинциален хотел — мил, бегъл спомен, касиерката в един магазин за шапки, която бе ухаждал сериозно, ала прекалено дълго — всички те му се явяваха, размесени с непознати или вече забравени лица, ала вместо да помогнат на него и семейството му, всички до един бяха непристъпни и той се радваше, когато изчезваха. А после отново губеше всяко желание да се грижи за семейството си, изпълваше го само гняв поради лошото обслужване и въпреки че не можеше да си представи нищо, което да възбуди апетита му, кроеше планове как да се добере до килера, за да си вземе оттам каквото му се полага, макар да не бе гладен. Сега сестрата без много да

мува с какво би доставила на Грегора особено удоволствие, сутрин и обед, преди да изтича в магазина, набързо тикваше с крак какво да е ядене в стаята му, а вечер, все едно дали храната беше само опитана или — както най-често — стоеше непобутната, с едно бръсване я измитахше навън. Разтребването на стаята, с което тя сега се заемаше винаги вечер, едва ли можеше да става по-бързо. По стените се точеха мръсни ивици, по време се трупаха купчини прах и нечистотии. На първо време при появата на сестрата Грегор се свиреше в особено запананите ъгли, та с положението си да й отпрати известен укор. Но дори да останеше там седмици наред, сестрата нямаше да се поправи; тя виждаше мръсотията не по-зле от него, ала бе решила да не я отстранява. При това с непозната досега раздразнителност, обхванала изобщо цялото семейство, тя блеше изтребването на Гегоровата стая да си остане само една грижа. Веднъж майката бе направила само опитване в стаята на Грегора, което и се удаде едва след като изразходва няколко кофи вода — нанстина майката влага подражни и Грегора, затова той лежеше рачен и вцепенен на канапето, — ала наказанието за майката не закъсня. Защото вечерта, щом като забелязала промяната в стаята на Грегора, сестрата, дълбоко видена, изтича в дневната и въпреки закланателно изгнатите ръце на майката, избухна в истеричен плач, който родителите — бащата естествено бе подскочил, синато в креслото си — гледаха отначало учудено и емоционно; после се оживиха и те; бащата заотпривах да похисти стаята на Грегора; наляво пък закреша на сестрата, че занаят няма да й позволява да разтребва Гегоровата стая; в това време майката се мъчеше замъкне в спалнята бащата, който от възбуда вече се владееше; сестрата, разтърсвана от ридания, тропаше с малките си юмручета по масата; а Грегор шумяше с малките от гняв, че никой не се сеща да затвори вратата, за да му спести тази гледка и тази врява. Но дори ако на сестрата, изтощена от работата си в магазина, бе дотегнало да се грижи за Грегора както-рано, майката в никакъв случай не трябваше да я мисля и не се налагаше Грегора да бъде пренебрегван. Защото съществуваше домашната помощница. Та-

зи стара вдовица, която благодарение на здравите си кокали навярно бе превзмогнала през дългия си живот и най-лошото, в същност не изпитваше отращение към Грегора. Без никакво любопитство тя веднъж случайно бе отворила вратата на стаята му и при вида на Грегора, който съвсем изненадан, макар че никога не го гонеше, забяга насам-натам, учудено се спря и скръсти ръце на корема. Оттогава тя не пропускате сутрин и вечер винаги да открихне вратата, за да хвърли бегъл поглед към Грегора. Отначало дори го викаше при себе си с изрази, които вероятно смяташе за приветливи, например: „Я ела насам, стар торен бръмбар!“ или: „Виж го ти, стария торен бръмбар!“ На тия думи Грегора не отвърщаше с нищо, а оставаше неподвижен на мястото си, сякаш вратата изобщо не бе отваряна. Нямаше ли да е по-добре, вместо да позволяват на тази жена да го безпокои без нужда според прищевките си, да й наредят да почиства всеки ден стаята му! Една ранна утрин — по стълбата плъщеше силен дъжд, морже би вече предвестник на настъпващата пролет, — когато домашната помощница пак започна с изразите си, Грегора тъй се озлоби, че сякаш готов да я нападне, ала все пак бавно и немощно, се насочи към нея. Жената обаче, вместо да се уплаши, само вдигна високо намирация се близо до вратата стол и раззинала широко уста, стоеше с ясното намерение да си затвори устата едва когато столът в ръката ѝ се стовари върху гърба на Грегора.

— Е, само дотук ли стигнахме? — попита тя, когато Грегора отново се извърна, и спокойно остави стола обротно в ъгъла.

Сега Грегора вече почти нищо не ядеше. Само когато случайно минеше покрай приготвената му храна, за развлечение взимаше една хапка в устата, държеше там с часове, а после най-често я изплюваше. Отначало мислеше, че апетита му убива видът на неговата стая — тъкмо с промените тук той твърде скоро се примири. Бяха свикнали да слагат в тази стая вещи, които няма къде да сместят, а такива вещи сега имаше много, понеже една от стайте бяха дали на трима наематели. Тези сериозни господа — и тримата носеха дълги бради, както веднъж Грегора установи през пролуката на вратата — държах строго на реда не само в стаята

си, но и в цялото домакинство, а най-вече в кухнята, защото се бяха настанили тук за постоянно. Не понасяха безполезна, още по-малко пък мръсни вехтории. Освен това в по-голямата част си бяха донесли собствени мебели. По тази причина в жилището бяха станали излишни много вещи, които семейството не можеше да продаде, ала не искаше и да хвърли. Всички те преминаха в стаята на Грегора. Там се озоваха също кофата за боклук и кофата за кухненски отпадъци. Всичко необходимо за момента домашната помощница, която винаги много бързаше, просто хвърляше в стаята на Грегора; за щастие в повечето случаи Грегора виждаше само съответния предмет и държашата го ръка. Може би домашната помощница имаше намерение при слушай и свободно време да извади обратно всички вещи или вкупом да ги изхвърли навън, в действителност обаче те си оставаха да лежат където веднъж бяха заранети, стига Грегора да не ги отместваше при провире, а по-късно — за свое все по-нарастващо удоволствие, макар че след такива странствувания отново с часове не се помръдваше от мястото си, обзет от смъртна умора и тъга.

Тъй като понякога наемателите също вечеряха у дома, в общата дневна, вратата към нея някои вечери оставаше затворена, ала Грегора съвсем леко свикна с това, защото често, когато вратата бе отворена, той не използваше предложената възможност, а без семейна си. Веднъж обаче домашната помощница бегъл на стаята на вратата към дневната открихната и тя стоя отворена дори вечерта, когато дойдоха наемателите и лампата бе запалена. Те седнаха в горния край на масата, където по-рано се хранеха бащата, майката и Грегора, изгърнаха салфетките и взеха в ръце нож и вилица. В същия миг на вратата се появи майката, носеща блюдо с месо, а веднага след нея се показа сестрата, в която имаше купчина картофи. От ястието се вдигаеше гъста пара. Наемателите се наведоха над ложените отпреде им блюда, сякаш искаха да ги опипат, преди да пристъпят към яденето; и действително този, който бе седнал по средата и навярно се ползува-

ше с уважение пред другите двама, разреза къс месец още в блюдото, очевидно-за да установи дали е добросварено, или трябва да се върне в кухнята. Той останал доволен, а майката и сестрата, които напрегнато го наблюдаваха, се усмихнаха облекчено.

Самото семейство се хранеше в кухнята. Ала преди да отиде в кухнята, бащата влезе в дневната и като се поклони на всички, с фуражка в ръка обиколи масата. Наемателите се изправиха вкупом и промърмориха нещо над братите си. Когато останаха след това сами, те започнаха да се хранят сред почти пълно мълчание. На Грегор изглеждаше странно, че измежду всичките разнообразни шумове при храненето постоянно се открояваше звукът от дъвченето на зъбите, сякаш това трябва да покаже на Грегор, че за ядене са нужни зъби и дори най-прекрасните, ала беззъби челюсти не струват за нищо.

„Та и аз искам да ям — угрижено си каза Грегор, — ала не такива неща. Как добре си хапват тези наематели, а пък аз умирам от глад!“

Тъкмо тази вечер — Грегор не помнеше за цялото изминало време да е чул сестрата да свири — откъм кухнята долетяха звуци на цигулка. Наемателите вече бяха приключили вечерята си, седналият по средата бе извадил вестник и раздал на другите двама по лист, сега те се ослушаха, станаха и на пръсти се приближиха до вратата на вестибюла, където застанаха вкупом. Изглежда, в кухнята ги бяха усетили, защото бащата се обади:

— Навярно свиренето е неприятно на господарата? Може веднага да се прекрати.

— Напротив — каза наемателят, който бе по средата, — не би ли желала господарката да дойде при нас и да посвири в тази стая, та тук е много по-уютно и по-приятно?

— О, моля! — извика бащата, сякаш той бе цигуларят.

Господата се оттеглиха в дневната и зачакаха. Скоро дойдоха бащата с нощния пулт, майката с нощите и сестрата с цигулката. Сестрата спокойно се приготви за свирене; родителите, които по-рано никога не бяха давали стая под наем и затова прекаляваха в любезността си към наемателите, дори не се осмеляваха да

седнат на собствените си столове. Бащата се облегна на вратата, пъхнал дясната си длан между две копчелата на затворената си догоре ливрея; единият от наемателите обаче предложи стол на майката и понеже тя не го премести оттам, където случайно го бе сложил господинът, остана да седи настрана в един ъгъл.

Сестрата засвири; бащата и майката, всеки от своя страна, следяха внимателно движенията на ръцете и. Грегор, привлечен от музиката, се бе осмелил да отиде малко по-напред от обикновено и дори подаде глава в дневната. Почти не се учудваше, че в последно време нехае за другите, докато по-рано се гордееше с вниманието си към тях. А в същност тъкмо сега имаше повече от друг път причини да се крие, защото поради праха, който се бе натрупал в стаята му и при най-лекия движение се разлиташе, той самият бе покрит целият с прах; на гърба си и хълбоците мъкнеше нишки, косми, остатъци от храна; безразличието му към всичко бе толкова голямо, че не смяташе за нужно, както по-рано, по няколку пъти на ден да ляга по гръб и да се отърква в килима. И въпреки този си вид той не се побоя да пристъпи още малко напред по изрядно чистия под на дневната.

Впрочем никой не го забелязваше, семейството бе всецяло погълнато от звуците на цигулката; а пък наемателите, пъхнали ръце в джобовите на панталоните, отначало бяха застанали съвсем близо зад пулта, тъй че и тримата можеха да гледат в нощите, което сигурно смущаваше сестрата, скоро обаче в полугласен разговор, свели глави, се оттеглиха до прозореца и останаха там; наблюдавани загрижено от бащата. Сега действително изглеждаше, сякаш те са останали разочаровани в очакването си да чуят хубаво или приятно изпълнение на цигулка, сякаш цялата музикална продукция им е дотегнала и сега само от учтивост нарушават още спокойствието си. Особено начинът, по който и тримата изпускаха нагоре през носа и устата дима на пурите си, издаваше силното им раздражение. А пък сестрата свиреше толкова хубаво! Лицето ѝ бе наклонено встрани, очите ѝ внимателно и печално се плъзгаха по нощните редове. Грегор пропъхля още малко напред, като притискаше глава към пода, та по възможност да срещне погледа ѝ. Нима той беше животно, щом музиката

тъй го трогваше? Струваше му се, че пред него се разкрива пътят към жадуваната непозната храна. Той беше решен да достигне до сестрата, да я подръпи за ползата и с това да ѝ подсказва да дойде с цигулката си в неговата стая, защото тук никой не пени свиренето ѝ, както би го оценил той. Нямахше вече да я пусне от стаята си, поне докато бе жив; за първи път неговият страшен вид щеше да му е от полза; искаше му се да бди едновременно пред всички врати на стаята си и с фучене да отблъсква нападателите. Сестрата обаче трябваше да остане там не по принуда, а доброволно; тя щеше да седне на канаето до него, да наклони ухото и тогава той щеше да ѝ довери, че е имал твърдото намерение да я запише в консерваторията и че ако не беше го сполетяло нещастieto, щеше да оповести решението си пред всички миналата Коледа — Коледа навярно вече беше минала? — без да го е грижа за никакви възражения. След това признание сестрата, покрътена, щеше да избухне в плач, а Грегор щеше да се надигне до нейното рамо и да я целуне по шията, която тя, откакто бе станала продавачка, вече не закриваше с панделка или с якичка.

— Господин Замза! — извика към бащата наемателят, който бе по средата, и без да хаби повече думи, посочи с пръст към бавно промъкващия се напред Грегор.

Цигулката замлъкна, същият наемател отначало се усмихна на приятелите си, като поклати глава, а после отново погледна към Грегор. Бащата очевидно сметна за по-нужно вместо да прогони Грегор, първо да успокои наемателите, макар че те съвсем не бяха развълнувани и, изглежда, Грегор ги забавляваше повече, отколкото изпълнението на цигулка. Бащата забърза към тях и с разперени ръце се опита да ги изтласка в стаята им, а същевременно с тялото си да закрие от очите им Грегор. Тогава те наистина се поразсърдиха — не стана ясно дали поради държането на бащата, или поради едва сега озарилото ги съзнание, че без да подозират, са имали съквартирант като Грегор. Те поискаха от бащата обяснение, на свой ред вдигнаха ръце и като подръпваха неспокойно брадите си, бавно заотстъпваха към стаята си. Междувременно сестрата преодоля смущението, в което бе изпаднала след внезапното прекъс-

ване на изпълнението ѝ; няколко мига държа в безсилно отпуснатите си ръце цигулката и лъка, като продължаваше да се взира в нотите, сякаш все още свиреше, а после изведнъж се окопоти, сложи инструмента в skutата на майката — тя още седеше на стола си и дишаше тежко в пристъп на задух — и изтича в съседната стая, към която под натиска на бащата наемателите все по-бързо се приближаваха. Виждаше се как под сръчните ръце на сестрата излитат високо и се подреждат завивките и възглавниците. Преди още господарят да стигнат до стаята, тя приготви леглата и се измъкна. Бащата, изглежда, до такава степен бе обзет отново от своето упорство, че забрави всяко уважение, каквото все пак дължеше на наемателите си. Той ги изтласкаше и изтласкваше, докато най-сетне пред самата врата на стаята наемателят, който бе по средата, тупна шумно с крак и това възпря бащата.

— Заявявам ви — каза господинът с вдигната ръка, като подири с поглед също майката и дъщерята, — че пред вид на отгратителните порядки, владеещи в този дом и в това семейство — при тези думи той решително плу на пода, — още утре напускам стаята си. Естествено няма да платя нито грош и за дните, през които живях тук, напротив, ще поразмисля дали да не правя иск срещу вас, който, повярвайте ми, може много лесно да бъде обоснован.

Той млъкна и втренчи очи пред себе си, сякаш очакваше нещо. И действително двамата му приятели тук-такси додадоха:

— Ние също още утре напускаме.

После той улови дръжката и затръшна шумно вратата.

Бащата опином се добра до креслото и се стовари в него; имаше вид, като че се изтяга за обичайната си вечерна дрямка, ала по рязкото кимане на главата му, останала сякаш без опора, личеше, че съвсем не спи. Грегор през цялото време бе лежал тихо на мястото, където го откриха наемателите. Разочарованието от неуспеха на плана му, а може би и слабостта от продължителното гладуване скочаваха движенията му. Той почти не се съмняваше, че само след миг всеобщият гняв ще се изсипе върху него, и чакаше. Не го сепна

дори цигулката, която изпод треперещите пръсти на майката падна от скута ѝ, като издаде къртящ звук.

— Мили родители — каза сестрата и за да наблегне на думите си, удари с ръка по масата, — така не може да продължава. Ако вие не го разбирате, аз го разбирам. Няма да изрека пред това чудовище името на моя брат и затова само ще кажа: трябва да направим опит да се отървем от него. Сторихме всичко според човешките сили, за да се грижим за него и го търпим, мисля, че никой не може ни най-малко да ни упрекне.

— Съвсем права е — промълви бащата на себе си. Майката, която все още не можеше да си поеме дъх, закашля глухо в шепата си с безумно изражение в очите.

Сестрата се спусна към майката и положи длан върху челото ѝ. Башата пък, когото думите на сестрата бяха навели, изглежда, на по-определени мисли, се изправи в креслото, заигра с прислужническата си фуражка, оставена на масата между още неприбраните след вечерята на наемателите чинии, и сегиз-тогиз поглеждаше към притихналия Грегор.

— Трябва да направим опит да се отървем от него — повтори сестрата, сега обърната главно към бащата, защото поради кашлицата си майката не чуваше нищо, — той ще погуби и двама ви, ще видите. Щом всички трябва да работим тъй непосилно, не сме в състояние и в къщи да понасяме това вечно мъчение. Аз също не мога повече.

Ї избухна в такъв буен плач, че сълзите ѝ потекоха по лицето на майката, от което тя ги изтриваше с машинални движения на ръката.

— Дете мое — съчувствено и с явно разбирање казва бащата, — но как да постъпим?

Сестрата само сви рамене в знак на безпомощност, обзела я през време на плача и огнела предишната ѝ увереност.

— Ако той ни разбираше... — рече бащата полувъпросително.

Сестрата през сълзи отривисто заклати ръка, за да покаже, че за това не може и да се мисли.

— Ако той ни разбираше — повтори бащата и затвори очи, приел убеждението на сестрата, че това е не-

възможно, — тогава навярно бихме се споразумели с него. Така обаче...

— Трябва да се махне! — извика сестрата. — Ето единствения изход, татко. Просто се помъчи да се освободиш от мисълта, че това е Грегор. Вярвахме прекалено дълго, че е така, и в същност там е нашето настояние. Но откъде-накъде да е Грегор? Ако беше Грегор, отдавна да е проумял, че хора не могат да съжителствуват с подобно животни и сам да си бе отишъл. Тогава нямаше да имаме брат, но затова пък щяхме да живеем и да тачим паметта му. А сега този звяр ни преследва, прогонва наемателите, явно иска да обсеби цялото жилище и да ни изхвърли на улицата. Ето виж, татко — изкреща внезапно тя, — той пак започна!

И в напълно непонятна за Грегор уплаха сестрата изостави дори майката, буквално отскочи от стола ѝ, сякаш предпочиташе да пожертвува майка си, ала не и да остане в близост с Грегор; после бързо се скри зад бащата, който, разтревожен единствено от нейното поведение, също стана и разпери пред сестрата ръце като закрила.

А на Грегор и през ум не минаваше да плаши кого-то и да било, най-малко пък сестра си. Той просто бе започнал да се обръща, за да пропъгъне обратно в стаята си, но все пак това се набиваше в очи, защото поради страданието си трябваше при трудните изживявания да си помага с глава — неведнъж я вдигна и я удари в пода. Сега той се закова на място и се озърна. Другите като че ли вече бяха схванали доброто му намерение; уплахата бе краткотрайна. Всички го гледаха безмълвно и скръбно. Майката полулежеше на стола с изпънати, но събрани нозе, очите ѝ почти се затваряха от изнемога; бащата и сестрата седяха редом, сестрата бе обвила с ръка врата на бащата.

„Сега навярно вече мога да се обръна“ — помисли Грегор и поднови усилията си.

Не бе в състояние да сподели сумтенето поради напрежението, пък и бе принуден тук-там да поотдъхва. Впрочем никой не го караше да бърза, всичко бяха предоставили на самия него. Щом завърши обръщането, той веднага запъгна право напред. Учуди го голямото разстояние, което го делеше от стаята му, и не проумяваше как при своята слабост е успял преди мал-

ко да измине същия път почти неусетно. През цялото време зарияжен само да пълзи колкото може по-бързо, надали забелязваше, че никакви думи, никакви възгледи от страна на семейството не го безпокоят. Едва когато стигна до вратата, той извърна глава, ала не съвсем, понеже усещаше как шията му се вдървява, но все пак успя да види, че зад него нищо не се е променило, само сестрата бе станала. Последният му поглед обгърна майката, заспала вече окончателно.

Щом само се озова в стаята си, отвън бързо затвориха вратата, бутнаха резето и заключиха. Внезапният шум зад гърба му изплаши Грегор тъй, че крачката му се подкосиха. Разбързала се бе сестрата. Загова бе станала и чакаше, после бе притичала с толкова леки стъпки, че Грегор дори не бе я усетил.

— Най-послед! — извика тя на родителите, докато превърташе ключа в бравата.

„Ами сега?“ — попита се Грегор и се заозърга в тъмнината.

Бързо откри, че вече изобщо не е в състояние да помръдне. Не се учуди, по-скоро му се видя неестествено, че досега действително е можел да се придвижва на тези тънки крачка. Иначе се чувствуваше сравнително добре. Наистина по цялото тяло го пронизваха болки, но му се струваше, че те все повече и повече отслабват и накрая ще преминат съвсем. Вече почти не усещаше гнилата ябълка в гърба си и възпаленото място наоколо, покрито цялото с мек прах. За семейството мислеше с умиление и любов. Та нали самият той смяташе, може би дори още по-твърдо и от сестра си, че трябва да изчезне. В това състояние на празна и спокойна размисъл остана, докато часовникът на градската кула удари третия час на утрото. Дочака и началото на всеобщото развиделяване във врата пред прозореца. После против неговата воля главата му клямна напълно и от ноздрите немощно излезе сетният му дъх.

Когато рано сутринта дойде домашната помощница — преливаща от сила и жизненост, колкото и пъти да я бяха молили да внимава, тя припряно тръскаше тъй шумно вратите, че в цялото жилище подир пристигането ѝ бе вече невъзможен спокойният сън, — при обичайното надникване в стаята на Грегор тя отначало не откри у него нищо особено. Помисли, че той на-

рочно лежи така неподвижно, защото играе ролята на обидец; тя го смяташе надарен с всевъзможен разсъдък. И понеже случайно държеше в ръка дългата метла, помъчи се от вратата да погледеличка с нея Грегор. Когато това нямаше успех, тя се ядоса и леко замушка Грегор; едва когато без никаква съпротива го изтича от мястото му, тя се възря по-внимателно. Бързо схвана истинското положение и облещи очи, после подсвири на и без много да се бави, разтвори вратата на спалнята, като с пълен глас извика в тъмното:

— Я елате да видите, животното е пукнало! Лежи съвсем мъртво.

Съпрузите Замза се изправиха в съпружеското легло, но им трябваше време да превъзмогнат уплахата от появата на домашната прислужница, преди да схванат думите ѝ. После обаче господин и госпожа Замза бързо слизоха от леглото, всеки от своята страна, господин Замза наметна одеялото върху раменете си, а госпожа Замза излезе само по нощица; така отидоха в стаята на Грегор. Междувременно се отвори и вратата откъм дневната, където след настаняването на наемателите спеше Грете; тя бе напълно облечена, сякаш изобщо не бе лягала, за което говореше и бледината на лицето ѝ.

— Мъртъв ли е? — рече госпожа Замза и повдигна въпросително очи към домашната помощница, макар че можеше сама да провери това и да го разбере дори без проверка.

— Ама разбира се — отвърна домашната помощница и за доказателство с метлата отмести още встрани трупа на Грегор.

Госпожа Замза направи движение като да задържи метлата, ала не го стори.

— Е — проговори господин Замза, — сега можем да благодарим на бога.

Той се прекръсти и трите жени последваха примера му. Грете, която не отговаряше очи от трупа, възкликна:

— Погледнете само колко е измършавял. От толкова време вече нищо не ядеше. Както внасяхме храната, така я изнасяхме.

И действително тялото на Грегор бе съвсем изсъхнало и плоско, в същност това се виждаше едва сега, по-

неже крачката вече не го повдигаха, а и нищо друго не отвличаше погледа.

— Влез за мъничко при нас, Грете — каза госпожа Замза с тъжна усмивка.

И като все пак поглеждаше назад към трупа, Грете отиде подир родителите в спалнята. Домашната помощница затвори вратата и широко разтвори прозореца. Въпреки ранния час, в свежия въздух вече се промъкваше малко топлина — беше краят на март.

Тримата наематели излязоха от стаята си и учудено погърсиха с очи закуската си; бяха ги забравили.

— Къде е закуската? — намусено се обърна към домашната помощница наемателят, който бе по средата.

Но тя сложи пръст на устата си, а после бързо и беззвучно закима на господарата да идат в стаята на Грегор. Те влязоха и пъхнали ръце в джобовете на поизносените си сака, застанаха край трупа на Грегор сред вече напълно светлата стая.

Тогава се отвори вратата на спалнята и се появи господин Замза в ливреята си, хванат под едната ръка от жена си, а под другата от дъщеря си. Очите на всички бяха малко зачервени от плач; сегиз-тогиз Грегор те притискаше лице към рамото на баща си.

— Веднага напуснете дома ми! — рече господин Замза и без да се отделя от жените, посочи вратата.

— Какво искате да кажете? — попита малко слисано наемателят, който бе по средата, и сладниково се усмихна.

Другите двама държаха ръце на гърба и непрекъснато ги потриваха, сякаш в радостно очакване на голям спор, който обаче щеше да завърши благоприятно за тях.

— Точно това, което казах — отговори господин Замза и рамо до рамо с двете си придружителки тръгна към наемателя.

А той отначало стоеше безмълвно, забил поглед в пода, сякаш мислите в главата му приемаха нов порядък.

— Е, тогава ще си вървим — накрая рече той и вдигна очи към господин Замза, сякаш, обзет от внезапно смирение, очакваше от него да одобри дори това решение.

Господин Замза само няколко пъти му кимна кратко, ококорил очи. След това господинът действително веднага се отправил с широки крачки към вестибюла; двамата му прители за известно време бяха слушали с напълно кротки ръце, а сега направо заподскачаха подире му, сякаш се бояха да не би господин Замза да влезе преди тях във вестибюла и да ги открие от водача им. Във вестибюла тримата взеха шапките си от окачалката, изтеглиха бастуните си от стойката, поклониха се мътчаливо и напуснаха дома. Обхванат от някакво, както се оказа, напълно неоснователно недоверие, господин Замза излезе с двете жени на стълбищната площадка; облегнати на перилата, те загледяха как тримата господа бавно, ала неотклонно слизат по дългото стълбище, как на всеки етаж изчезват в определена чупка и след няколко мига отново се появяват; колкото по-ниско отиваха, толкова повече отслабваше интересът на семейство Замза към тях, а когато настресан им с напета стойка се заизкачва и после ги задмина един млад месарски помощник с табла на главата, господин Замза и жените бързо се отдръпнаха от перилата и всички с някакво облекчение се прибраха в жилището.

Решиха да използват днешния ден за отход и разходка; не само бяха заслужили тази почивка от работата, но тя им бе дори крайно необходима. Тъй че всичките седнаха на масата и написаха три извинителни писма — господин Замза до своята дирекция, госпожа Замза до работодателя си и Грете до своя шеф. Докато пишеха, влезе домашната помощница, за да каже, че си отива, понеже е свършила утринната си работа. Тримата отначало само кимнаха, без да я погледнат, и продължиха да пишат, но тъй като домашната помощница все още не си тръгваше, те ядосано вдигнаха глави.

— Е? — попита господин Замза.

Домашната помощница стоеше усмихната на вратата, сякаш имаше да съобщи на семейството за някакво голямо щастие, но смяташе да го стори едва след поробно разпитване. Почти правото малко шраусово перо на шапката ѝ, което празнеше господин Замза през цялата ѝ служба у тях, се полюшваше леко на всички страни.

— И тъй, в същност какво искате? — запита госпожа Замза, която вдъхваше най-голям респект на домашната помощница.

— Ами да! — отвърна домашната помощница и не можа да продължи веднага, защото се заливаше от добродушен смях, — значи, няма защо да берете грижа за изнасянето на онова там отатък. Всичко вече е уредено.

Госпожа Замза и Грете се наведоха над масата, сякаш искаха да допишат писмата си; господин Замза, като забеляза, че домашната помощница се кани да опише всичко подробно, решително отклони това с протегната ръка. И понеже не ѝ дадоха да говори, тя си спомни колко бързаше и явно обидена, извика:

— Сбогом на всички ви!

Обърна се рязко и като затръшваше с ужасен шум вратите, напусна жилището.

— Довечера ще я уволним — рече господин Замза. Ала не получи отговор нито от жена си, нито от дъщерята, защото домашната помощница, изглежда, наивно бе нарушила едва възвърнатия им покой. Двете станаха, отидоха до прозореца и останаха там прегърнати. Господин Замза се извърна в креслото си към тях и няколко мига ги наблюдаваше мълчаливо. После извика:

— Хайде, елате тук! Оставете най-сетне тия стари неща. Пък обърнете и на мене малко внимание. Жените незабавно го послушаха, завтекоха се към него, погалиха го и бързо привършиха писмата си.

После всички заедно излязоха от къщи, нещо, което не бяха правили вече месеци наред, и заминаха с трамвая на разходка извън града. Вагонът, в който седяха само те, бе целият огрян от топло слънце. Облегнати удобно на седалките, обсъдиха заедно изгледите за в бъдеще и открияха, че разгледани отблизо, те съвсем не са лоши, защото службите и на тримата, за които в същност още не се бяха разпитвали един-друг, се оказваха изключително изгодни и най-вече многообещаващи занаят. За момента естествено най-голямо подобрене на положението можеха лесно да постигнат, ако сменят жилището; искаше им се да наемат някое по-малко и по-евтино, ала затова пък по-представително жилище, изобщо по-практично от досегашното, избрано още от

Грегор. Докато си приказваха тъй, като гледаха своята все по-оживяваща се дъщеря, господин и госпожа Замза почти едновременно си помислиха, че въпреки всички терзания, покрили с бледина бузите ѝ, напоследък тя е разцъфтяла и е станала хубава, закръглена мома. Като се умълчаха и почти несъзнателно се разбяха с поглед, те си казаха, че вече е дошло време да ѝ потърсят някой добър мъж. И сякаш в потвърждение на новите им мечти и чудесни намерения, когато достигнаха целта на пътуването си, дъщерята първа се надигна от седалката и разкърши младата си снага.